

Édes Anyanyelvünk

XXVII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

2005. JÚNIUS

ÁRA: 120 FORINT

V. Raisz Rózsa

A miniszter felépült...

A hangzó – akár spontán, akár reproductív – beszéd ritmikai tagolásának, értelmi, érzelmi tartalma kifejezésének egyik fontos tényezője a beszédszünet: jelzi az össze nem tartozó egységek különállását, kiemelheti egyik vagy másik tag fontosságát, érzelmi jelentőségét, tehát alkotórésze a közlés folyamatának. (Élettani okból belégzési szünet is szükséges, ezt azonban a gyakorlott beszélő összekapcsolja az értelmi vagy érzelmi szünettel.)

Kisebb-nagyobb szövegrészek, mondatok, tagmondatok, sőt az úgynevezett mellérendelő viszonyú szószerkezetek (halmozások, felsorolások) tagjai között is megokolt lehet a beszédszünet. Most az utóbb említett szerkezeti egységek tagjai között előforduló szünetről lesz szó. E szószerkezetek tagjai különféle logikai viszonyban lehetnek egymással: térbeli kapcsolat (*az utcákon és tereken*), időbeli kapcsolat (*ma és holnap*), ellentét (*úszik, de nem fut*), vaglyagosság (*édeset vagy sósat*), okság (*nagyszabású, tehát jelentékeny*). Mint látjuk, a tagok kapcsolatát kötőszó is jelölheti, de hangzó változatukban jelzik bizonyos akusztikai elemek: hangfokvés, hanglejtés, hangsúly s ha szükséges, beszédszünet. A kötőszó megléte vagy hiánya azonban nem dönti el a szünet szükségességét vagy fölöslegességét.

Ha érzelmi vagy értelmi kiemelés nem okolja meg, beszédszünet nélkül szólaltatjuk meg az ilyenféle szókapcsolatokat: *a főváros és a Balaton* (környékén), *kedvező vagy kedvezőtlen* (hatásuk volt), *kiváló és termékeny* (szerző) stb. Ha szabadon beszélünk (s nem felolvasunk), többnyire így is szokott hangzani, összekapcsolva az összetartozó tagokat: (annál biztosabb) *megmaradásunk és fejlődésünk*.

Az utóbbi években szinte naponta hallhatunk a Magyar Rádió és a Magyar Televízió hivatásos beszélőinek híreket felolvasó, azaz reproductív beszédében olyan hanglejtési megoldásokat, amelyekben úgy szakítják el a mellérendelő szószerkezetek tagjait egymástól, mintha az első tag után tagmondathatár volna, vagyis az elől álló tag hanglejtése felszökik vagy emelkedik, beszédszünetet iktatnak be, s azután folytatják a következő taggal a mondatot.

Az ilyen fölösleges tagolások nehezen érthetővé teszik a szöveget, mivel a tagok összetartozása csak utólag ismerhető fel, s így egy-egy pillanatra be is csapják a (talán egyébként is fél füllel figyelő) hallgatót: *kész az együttműködést továbbfejleszteni* □ *és szorosabbá tenni* [a kis négyzet a beszédszünetet jelöli]; *a hőmérséklet kora délután csak nulla*, □ *minusz öt fokig süllyed; nem tervezik a szűrővizsgálatot a kollégiumok* □ *és az iskolák nagy részében; a jövőbeli megmaradáshoz csak a szabadság* □ *és a demokrácia vezethet el*; stb.

A címül írt fél mondat egészében így szólt: *A miniszter felépült* □ *és épülőfélben levő házakat tekintett meg*. Az ilyen megszólaltatás következtében a mondatnak a beszédszünet előtti részében a *felépült* melléknévi igenevet igeként, 'felgyógyult, meggyógyult' értelemben foghatja fel a hallgató, s a miniszterre vonatkoztatja, holott a teljes megnyilatkozást tudatában feldolgozva kiderül, hogy 'teljesen elkészült', azaz *felépült* házakról van szó. Bizony, mosolyt kelt ez a pillanatnyi félreértés.

A mellérendelő szókapcsolatokban (s nemcsak a művészi, költői, hanem a köznap szövegekben is) lehetséges, sőt fontos lehet a második, harmadik stb. tagnak beszédszünettel és hangsúllyal való kiemelése, például az ellentétes, majd fokozó értelem kifejezésében: *nem nagy*, □ *de remekművű; csinos*, □ *sőt gyönyörű* stb.

A többnyire tárgyilagos stílusban fogalmazott híryanagban jóval kisebb szerepet játszik az érzelmi, indulati elem (ha egyáltalán megjelenik benne), mint a spontán vagy éppen a művészi szövegekben. A hírek meghangosításakor még a hivatásos beszélő is sokszor a kellenél jobban kötődik az írott szöveghez, s kötőszót vagy vesszőt látva – tévesen – fölösleges, sőt értelemzavaró beszédszünetet tart.

A TARTALOMBÓL:

Fazekas Beáta:
De viszont

Balázs Géza:
*Miért érdekes?
Műxik – fuxik*

Büky László:
Falra mászott fogkefe

Ilosvai Ferenc:
*Bármilyen lehet
megbélyegző*

Holczer József:
Nem mindig a többedik!

Kovács József:
*Nyökögés helyett
szóismétlés*

Szócs Rozália:
Úgy, gyergyóiasan

Wacha Balázs:
Nem megyek el!

És: új szavak,
könyvismertetés,
nyelvi játékok

Az Európai Iparkamarai Charta Egyesület (EU-33),
az Anyanyelvpolók Szövetsége, a Magyar Szabadalmi Hivatal
és a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum

Az év legjobb üzlet- és cégneve

cím elnyerésére pályázatot hirdet.

A pályázat célja: A cégnév a gazdasági társaság létrejöttének alapvető kelléke, a társasági szerződés (alapító okirat, alapszabály) kötelező eleme. A névadás szabályait az 1997. évi CXL. törvény rögzíti. Az üzletfeliratokat a 2002. február 17-től hatályos ún. nyelvvédelmi törvény is szabályozza. Régi igazság, hogy a jó cégér, a jó cégnév fél üzleti siker. A jó név üzleti jelentősége, a cég-, az üzlet- és a terméknev fontosságára, a magyar nyelv kifejező erejére hívja fel a figyelmet a negyedik alkalommal kiírt pályázat. A jó névválasztással sikeressé lett vállalkozások szélesebb körben való megismertetését, eredményük, követésre méltó példájuk népszerűsítését szolgálja a felhívás.

A pályázat részvételi feltételei: a valóságban létező, ötletes, találó, a tevékenységet kifejező, a magyar nyelv szabályainak megfelelő üzlet- és cégnevek ajánlása. Bárki pályázhat a fenti szabályoknak megfelelő névvel, a tulajdonos, a vevők és a szemfüles járóelők is.

Pályadíj: A legötletesebb, legtalálóbbs nevet az iparjogvédelmi, a nyelvészeti és a kereskedelmi szakma kiválóságaiból, gazdasági újságírókból álló zsűri bírálja el. Évente legfeljebb 10 pályázat díjazható. A nyertes név ajánlója jutalmat, a év tulajdonosa pedig az elnevezés helyességét igazoló díszoklevelet kap, amelyet decemberben egy ünnepi alkalommal a sajtó nyilvánossága előtt adnak át a díjazottaknak.

A pályázatot egy példányban kell benyújtani, amely tartalmazza: az elnevezést, a címet, ahol a név található (város, kerület, utca, házszám, telefonszám), a tevékenység leírását (pl. pékség, élelmiszerbolt, barkácsbolt, ruhaüzlet, javító szolgáltatás, ill. étterem, gyorsétterem, kávézó, cukrászda, söröző, borozó, éjszakai mulató), a pályázó elérhetőségi adatait (név, postacím; telefonszám).

Beküldési határidő: 2005. szeptember 30.

A pályázatokat a következő címre kell elküldeni: „Az én cégérem”. EU-33 Közösségfejlesztő Egyesület. 1463 Budapest, Pf. 953. Tel.: 222-8176 Fax: 222-3285. E-mail: eu-33@hu.inter.net

TARTALOM

V. Raisz Rózsa: A miniszter felépült...	1
Bán Ervin: Nem új jövevények	3
Fazekas Beáta: <i>De viszont</i>	4
Török András István: Kötőszó – amely mégsem tud kötni	4
Balázs Géza: Miért érdekes? <i>Műxik – fuxik</i> .	5
Büky László: Falra mászott fogkefe	6
Bérces Mária Klára: Stílusváltás a reklámokban?	6
Ilosvai Ferenc: Bármi lehet megbélyegző	7
Holczer József: Nem mindig a többedik!	8
Dóra Zoltán: „Akar-e Moszkva háborút?”	8
Minya Károly: Egy vessző, és más semmi.	9
Kovács József: Nyökögés helyett szóismétlés	9
Bogárdi Mihály: Két szösszenet.	10
Szócs Rozália: Úgy, gyergyóiasan.	10
Buvári Márta: Szájkák.	11
Szloboda János: A krajcár devalválódott, vagy csupán a figyelem?	11
Batár Levente: Hány kilósak vagytok?	12
Pásztor Sándorné: Közösségalkítás és erkölcsnemesítés	12
Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány	12
Wacha Balázs: Nem megyek el!	13
Buvári Márta: <i>Nemzeti – országos – állami</i> .	13
Gyárfás Endre: Kiírók és kitöltők	13
Grétsy László: É. Kiss Katalin könyve anyanyelvünk állapotáról	14
Kemény Gábor: Eltávozott a költészet nagy tudósa. Fónagy Iván 1920–2005	15
Bíró Ágnes: Ágnes asszony szöghaja meg a komor bika	16
Új szavak, kifejezések (35.)	17
Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok	17
Hírek	17
Pontozó	18
Keresztretjtvény	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvpolók Szövetségének
évente ötször – februárban, áprilisban,
júniusban, októberben és decemberben –
megjelenő folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza, Kemény Gábor,
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F I. em.
Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122.
Honlap: www.civilporta.hu/anyanyelv
Villámposta:
anyszov@mail.datanet.hu

Terjeszti:
a Magyar Posta Rt. ÜLK,
a Magyar Lapterjesztő Rt.,
a Könyvtárellátó Kht. és más terjesztők.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Hírlap Üzletág, továbbá terjeszti a Magyar
Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht.
Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítő-
nél, az ország bármely postáján, Budapesten
a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál
(Bp. VIII., Orczy tér 1.; tel.: 06 1 477-6300;
postacím: Bp. 1900).
További információ: 06 80 444-444;
hirlapelofizetes@posta.hu
Ára: 120 Ft.

A terjesztéssel kapcsolatos reklamációk:
Hírlap Vevőszolgálat;
ingyenes hívószám: 06 80 444-444
Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a
lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvpolók Szövetsége,
1126 Budapest, Böszörményi út 20–22.
Tel./fax: 3555-590

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Fábián Pál, Grétsy László,
Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását
az **EGIS Gyógyszergyár Rt.**,

az **Oktatási
Minisztérium,**

a **Nemzeti Kulturális
Örökség
Minisztériuma,**

valamint

a **Nemzeti Kulturális
Alapprogram**
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084
Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

NEM ÚJ JÖVEVÉNYEK

Németh László azt írta egyik tanulmányában: örömmel kell fogadnunk a nyelvünkbe kerülő idegen szavakat, mert gyarapítják szóállományunkat, ezzel gazdagítják a magyar nyelvet. Nem időszerű tanács napjainkban, amikor elözönlenek bennünket az idegen szavak, s amikor fáradoznunk kell örökölt szavaink megmaradásáért.

Úgy vélem: az írónak mégis van valamelyes igazsága. A latin és a görög eredetű jövevények gazdagíthatnak bennünket, tágítják a kifejezési lehetőségek körét, ha többletet adnak. Ezt a szerepüket csak akkor tölthetik be, ha nem a magyar szó helyére, hanem amellé kerülnek. A *familia* nem ugyanaz, mint a *család*: gúnyos vagy elmarasztaló értelme van, ami a magyar főnévből hiányzik. A *mártír* sem azonos a *vértanú*-val. Vértanúnak ugyanis csak olyan személyt nevezhetünk, aki vérét, vagyis életét adja valamilyen ügyért vagy eszméért. Mártír azonban életáldozat nélkül is lehet az a személy vagy közösség, aki vagy amely valamiért, valakiért szenved, áldozatot hoz, de a szó többféle vonatkozásban, akár tréfásan is használható. A *látomás* általában vallási, a *vízió* művészi vagy egyéb evilági élmény. A *gravitáció* és a *terhesség* között szintbeli a különbség: az előbbi orvosi szakszó, az utóbbit a laikus köznyelv is használhatja.

Érvényes lehet Németh László állítása az élő nyelvekből átvett latin eredetű szavakra is, ha azok visszalatinosíthatók: a *project* (akár franciás, akár angolos ejtéssel) magyar szót szorít ki, a *projektum* nem lenne értelmetlen mint a *terv*, *tervezet* sajátos eseteire vagy feladataira való utalás.

A jövevény szívélyes fogadtatásának feltétele, hogy új legyen, ne térjen vissza a fölöslegességből, ahová a sikeres magyartudás visszazorította. Értelmetlenség lenne az *áristom*-ot felújítani, a *fogdá*-val való helyettesítése sikeres és végleges. (Kivéve az ábrázolást szolgáló irodalmi-stiláris használatot.)

Az utóbbi tizenöt-húsz évben újra megjelennek olyan latin szavak, amelyek helyett hatvan vagy még több éve magyar megfelelőket használunk, a csak magyarul tudók nem is ismerik őket. Megjelent a *grémium*, amely „előkelőbb”, mint a *testület*. Ki hallott róla azelőtt? A századvégig csak a *mezőgazdaság* gondjairól, *mezőgazdasági* kormány-

zatról beszéltek, mostanában az *agrárium* a hivatalosan kedveltebb – hosszú ideig megvoltunk nélküle. Annak idején (*teljes*) *egyetértés* alakult ki, ma a közéletben csak *konszenzus* lehetséges. A Kádár-korszakban divatos politikai frázis volt az *építő jellegű*, az új közéleti nyelvhasználat *konstruktív* szót tette a helyére. (Akadt a múlt század második felében egy-két balsikerű magyartudás is, amely kihullt a rostán, pl. a *szervül*, amellyel néhány szerző alighanem az *integrálódik* igét próbálta „kiváltani”). Az érettségi után kétéves képzést adó, nem egészen

felsőfokú tanintézményeket az *akkreditált* jelzővel bocsátották útjukra. (Az angolszász világban a hasonló képzés neve: *post-secondary*.) Nem értjük, mire utal ez a jelző, mert akkreditálás nélkül semmilyen felsőfokú iskola nem működhet. Elődjének talán a hatvanas-hetvenes évek felsőfokú technikumait tekinthetjük, ennek a szókapcsolatnak legalább a fele magyar. Nemrég megjelent a tanügyi hivatalosságban a *felsőfokú szakiskola*, örülnénk, ha ez lenne a végleges hivatalos elnevezés. Ugyancsak a közeli múltban kezdtük hallani, hogy *auditál*, *auditálás*. Latin szakos barátom segítségével sem tudtam megfejtetni, hogy mit jelent.

Van egy-két olyan latin eredetű szó, amelyet 1990 előtt is használtak, de utána tágabb „működési” teret kapott. A *frakció* korábban egységbontó csoportokra vonatkozott, ma képviselőcsoportot vagy párton belüli alakulásokat is jelent, sőt főleg azt, ebben az értelemben elmarasztaló jellege megszűnt.

Ma mindenütt és mindenért *demonstrálnak*; a *tüntetés*, amennyire megítélhető, a kisebb, tervezetlen megmozdulásokra korlátozódik.

Könnyű megérteni, hogy új vagy inkább életre támasztott idegen szavak kerültek (vissza) a nyelvhasználatba. Az *akkreditál*, az *auditál* nem szerepelt az Idegen szavak és kifejezések szótárának első kiadásában, a 2002-esben már megtalálhatók; nyilvánvaló, hogy a két kiadási idő között kerültek nyelvi forgalomba. (*Akkreditál*: „intézményt meghatározott feladat ellátására hivatalosan alkalmasnak minősít.” – *Auditál*: „átvilágít, hitelesít” – talán angol használata is segítette a megjelenését. A birtokomban lévő oxfordi szótár szerint a latin *auditus* az eredetije, és a francián keresztül került az angolba.)

Nem hiszem, hogy ezekre a szavakra szükségünk lenne, hiszen évtizedekig megvoltunk nélkülük, a magyar anyanyelvűek többsége azelőtt is inkább csak hallomásból ismerte őket. A magyar szóincset nem gazdagítják. A mai nyelvhasználat nem átvette, hanem visszavetette őket. Használja őket személyes beszédeben, akinek tetszenek, de nem kívánatosak a közéletben és a sajtóban. Új létüknek társadalmi oka van. A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulója táján olyan emberek, közszereplők kerültek előtérbe, akiket még a régi idők latinus műveltsége nevelt („szocializált”). Számukra a latinosság nosztalgia is volt. Legnagyobb részüket azóta félreállította az öregedés vagy a halál, de némelyekre örökölték a köreikben hajdan használatos, felújított szavakat. Vannak, akik azért utánozzák őket, mert tetszelegnek vele. Elismerhetjük, hogy kevésbé hatnak torzítóan, mint az angol szavak áradata, amely nemcsak bizonyos csoportok és tevékenységek, hanem nagy tömegek beszédét és nyelvi igényességét torzítja el. Inkább társadalmi, mint nyelvi tünetnek tarthatjuk. Olyan tünetnek, amelyről Kölcsey így nyilatkozott: „Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?”

Németh László, ha élne, valószínűleg nem *demonstrálna* a kiselejtezett latin szavak újrahaználása mellett, és nem törekedne *konszenzus*-ra azokkal, akik ezt teszik.

Bán Ervin

A 25 éves **Édes Anyanyelvünk mutatója** (1979–2003.) tartalmazza lapunk addigi összes írásának szerzőjét, címét, tárgy-, szó- és kifejezésmutatóját. A 70 oldalas, kemény borítós különszám 400 forint + postaköltségért (500 forint) igényelhető a szerkesztőség postacímén (1364 Budapest, Pf. 122), illetve villámposztán (anyszov@mail.datanet.hu). Az igénylőknek csekket küldünk, a pénz beérkezése után pedig postázuk a mutatót.

A kötőszavakról – kétszer

De viszont

Elemi tudnivaló, hogy a kötőszók a mondatrészek vagy az összetett mondatok tagmondatainak összekapcsolására szolgálnak. A mindennapi életben nem is funkciójuk meghatározásával, hanem helytelen használatukkal kapcsolatban adódnak gondok.

Azt is mindenki tudja, hogy a szinonimák használata lehetővé teszi gondolataink szabatos megfogalmazásán kívül azt is, hogy mondanivalónkat tetszetősen, választékosan fejezzük ki. Szerencsére kötőszórendszerünk gazdag rokon értelmű változatokban, ez tehát nem lehet akadály senki számára. A probléma akkor adódik, amikor valaki nem ismeri ezeknek pontos használatát, és nyelvhelyességi hibákat követ el. Ilyen gyakori hiba például a kötőszók halmozása egyetlen mondatban.

Ez a fajta összekapcsolás különösen a mellérendelő kötőszók körében gyakori. Egyrészt ugyanis a rokon szerepű kötőszók együttesen nagyobb nyomatékkal fejezhetik ki az összekapcsolt tagok viszonyát. Ezért terjedt el például az ellentétes *de mégis; mégis mindamellet; mindamellet azonban*. Másrészt eltérő szerepű kötőszók összekapcsolásával alkalmilag több egyidejűleg meglevő összefüggésre is utalhatunk.

A kötőszókban való bővelkedésnek és ilyen összekapcsolásuknak azonban sok veszélye is van. Egyrészt hosszadalmasa, körülményeskedővé teszi stílusunkat (*De azért mégis mindamellet tudja, hogy...*), másrészt egy idő múlva gépiesen összefűzhetünk azonos értékű kötőszókat is, és ez már szövegszerűsítésre, sőt logikai zavarra vezethet: *de azonban; de ellenben; de sőt...*

És itt érkezzük el az egyik leggyakoribb mai kötőszóhalmozáshoz, amelyet már észre sem vesznek az emberek, hiszen természetesnek tartják használatát. Ez nem más, mint a *de viszont*.

Középiskolai nyelvtantanárom annak idején mindig kijavította, ha valaki ezt a két kötőszót együtt használta, de hiába magyarázta el, hogy miért hibás a kettő együtt, a legtöbb tanu-

ló csak annyit jegyzett meg az egészből, hogy „vagy *de*, vagy *viszont*”. Alapjában véve azonban ezt az eredményt sem becsülhetjük le, hiszen nem használták tovább ezt a fajtáját a kötőszóhalmozásnak, míg a televízióban, a rádióban, az újságokban ma is hallani, olvasni ezeket a hibásan szerkesztett mondatokat (TV2, Napló: „... *de viszont* a szavazás...”.) Ezek után ne csodálkozzunk, ha a buszon, az utcán fiatalok és öregek szárai használják a két kötőszót ebben a formában (Gömöröszőlős: „... *de viszont* a birkát úgy kell lenyírni, ...”; „... *de viszont* ebbe a gépbe csak a fehér gyapjú mehet ...”; „... *de viszont* ezek már el vannak adva” – mindez egy órán belül hangzott el). Persze ne nézzük le e miatt a hibás nyelvhasználat miatt az egyszerű embereket, hiszen főiskolát, egyetemet végzett tanárok sem használják helyesen (Miskolci Egyetem: „... *de viszont* a konjugálás...”; „... *de viszont* a dolgozatban...”).

Ami ennél is meglepőbb, még a színházban sem lehetünk „biztonságban”, ahová a szórakozáson kívül a kultúra kedvéért megy az ember (Miskolci Nemzeti Színház, Elisabeth című előadás: „Max nem jött, *de viszont* Sissi elkísért”; „... nem, *de viszont* bálvány”).

Hogy ezek után fokozható-e még a hatás? Igen. Babits Mihály Gólyakalifa című kisregényében ezt írja: „*De viszont* lehetetlen volt valami nagy valóságigt megtagadnom az éjjeli életemtől is.” Molnár Ferencnél pedig az Egy gazdátlan csónak történetében ezt olvashatjuk: „*De viszont* kellett nézni, figyelni, hogy észrevétlenül menekülhessen.”

Makay Gusztáv erre ezt mondja: „Az *ámde* is két rokon értelmű, ellentétet kifejező kötőszó összetapadásából keletkezett. Nem lehet az efféléket jogosan hibáztatni.”

Hogy végtére is mi lesz e kötőszóhalmozás sorsa, az már a jövő zenéje, de amíg nem kerül bele a helyesírási szabályzatba *deviszont* alakban, addig küzdjünk ellene!

Fazekas Beáta

Kötőszó – amely mégsem tud kötni

A Kossuth rádióban a BBC világgazdasági összefoglalóját hallgatom. A részletes hírek előtt a műsor bevezető mondataiban valami zavart érzek. Íme, három, más-más napon hallott példa: „*Két amerikai nagyvállalat tizenhatezer állást szüntet meg, és egyre több uniós gazda költözik Lengyelországba.*” „*A független felértékelés szerint a hivatalos ár másfélszeresét éri a Jukosz leányvállalata, és az Európai Bizottság azt vizsgálja, betartotta-e az Alitalia az állami támogatásokról szóló szabályozást.*” „*A szegénység elleni küzdelmet is hátráltatja a globális felmelegedés, és Nagy-Britanniában közel húsz százalékkal keresnek többet a férfiak, mint a nők.*” Két hónap múlva ezt olvasom egy napilapban: „*A dioxin olyan mérég, amely különösen kis adagokban hat, és veszélyessége abban áll, hogy ha egyszer bekerül a sejtekbe, nagyon nehéz kikapcsolítani.*” Pár héttel később – más-más névvel – háromszor is hallok a telefonban ezt a furcsa mondatot: „*Jó napot kívánok, X. Y. vagyok, és ezzel meg ezzel szeretnék beszélni.*”

Miért érezzük hibásnak a hírműsor mondatait? Szerkezetük szerint mellérendelő, kapcsolatos összetett mondatok, melyeknek tagmondatait az *és* kötőszó kapcsolja össze. Kapcsolódás azonban mégsem jön létre, mert a tagmondatok annyira más-mást jelente-

nek, illetve az általuk kifejezett gondolatok annyira más-más tartalmúak, hogy ugyanabban a mondatban – kapcsolódási pont híján – nem illeszkednek össze. Helyesebb lett volna tehát elhagyni az *és* kötőszót, s külön-külön mondatban szólni az egymástól merőben különböző témákról.

A napilapból idézett összetett mondat némileg eltér az előzőektől, mert a *mérég* és a *veszélyes* szavak révén létrejön a két tagmondat között valamelyes logikai kapocs, de ez nem olyan erős, hogy indokolja az *és* használatát. A mondat mégis maradhatna egyben, ha az *és* törlése után a *hat* igét követő vessző helyett pontosvesszőt tennénk.

A telefonhívások mondataiban is felesleges az *és*. A bemutatkozás végén nyugodtan levihetjük a hangsúlyt – mintegy kiteve a képzeletbeli pontot –, s aztán új mondatot kezdve megmondhatjuk, kivel akarunk beszélni.

Mivel a fentebbi példákat bő három hónap leforgása alatt jegyeztem fel, az a sejtésem, hogy egy újabb rossz nyelvi szokás terjedése indult meg. Jó lenne elejét venni!

Török András István

Miért érdekes?

MÜXIK – FUXIK

Évekkel ezelőtt egy informatikus barátom megkérdezte tőlem, hallottam-e a legújabb internetes szót: *müxik*? Nem, ingattam a fejem, mi a csuda ez? A *működik* rövidítése, felelte a barátom. Ez valami egyéni alak lehet, nem érdemes vele foglalkozni, aligha terjed el, válaszoltam.

Mostanában, ha előadást tartok az informatika nyelvéről, rendszerint megkérdezem a diákokat: ismerik-e a *müxik* szót? Kivételesen minden fiatal ismeri. Szüleik természetesen nem.

A *ksz* hangkapcsolatnak *x*-szel való írása régi írásbeli tréfa. Az emlékkönyvekben, képes levelezőlapokon gyakran lehetett látni: „soxor csokol...” Az sms-ekben (rövid szöveges üzenetekben) a *ksz* kapcsolatnak *x*-szel való írása a tréfán túlmenően ráadásul karakter-, közvetve idő- és pénzkímélő eljárás. Hiszen három betűjél helyett csak egyet kell írni. Ez az írásmód az sms mellett a magánjellegű e-mailekben (villámposta-levelekben) is felbukkan.

A *müxik* változatai

A *müxik* változatokban is él. Az Informatikai technológia és nyelvhasználat című kötetben (szerk.: Balázs Géza. NKÖM, Budapest, 2002. 235 – Jaczenkó László és Soós Viktória írásában) előfordul a *müxik* és a *müxik* változat, ugyanott egy másik tanulmányban (Tóth Annamária, 131) a *müxik* forma is felbukkan. Ez a bizonytalanság is természetes, hiszen az internetes társalgó- és levelezőlistákon nem érvényesül a helyesírás; pontosabban csak részben érvényesül. Azontúl: egy most kialakult új szóalaknak még nem törvényszerű, hogy állandósult írásbeli formája legyen.

A *működik*-ből föltehetően először kifejlődött a csonkult *müxik* alak, amelynek később első magánhangzója is megváltozott: *müxik*, s talán egy nem magyar, mellékjelek nélküli írásjelkészletet használó levelezőprogramban lett alkalmilag *müxik*.

Mindenesetre a leggyakrabban előforduló változat a *müxik*.

Analógia analógia hátán

Vajon hogyan keletkezett a *müxik*? Egyszerűen csak a rövidítési hajlam diktálta? A *működik* ~ *müxik* esetében többről van szó, mint nyelvi és nem nyelvi gazdaságosságról. A *működik*-ből egyenesen nem következik a *müxik*. Kévéssé hihetnénk, hogy a *keletkezik*-ből si-

keresen alkothatnánk **keletxik*, **kelexik*, **kexik*, a *kerekedik*-ből **kerexik* stb. formákat. Bár semmi sem lehetetlen, ahogyan írásom végén látni fogjuk.

A *müxik* rövidítés megszületésének és fennmaradásának ugyanis van némi grammatikai magyarázata (amelyet az első pillanatban én sem ismertem fel). A *működik* egyalakú tövű ikes ige, amelynek a szótöve tehát: *működ-* (*működ-ni*, *működ-ő*, *működ-ve*). Fontos körülmény, hogy ez az egyalakú ige *d*-re végződik.

Létezik egy olyan ige csoportunk, amely ugyancsak *d*-re végződik, de *sz*-es töve is van: *vereked-ik* – *vereksz-ik*, *tolakod-ik* – *tolaksz-ik* – ebből egyenesen adódik a *verexik*, *tolaxik* írásmód. Ez lehet a *müxik* kiindulópontja.

Van egy másik ige csoportunk, amely ugyancsak *d*-re végződik, ugyancsak ikes

Az *x* írása a magyar nyelvben

A *ksz* értékű *x* általában eredeti formájában szerepel a magyar nyelvben: *expressz*, *taxi*, *fix*, *szexuális*. A *gz* értékű *x*-et többnyire átírjuk: *egzakt*, *egzotikus*, *egzisztencia*. Ám előfordulnak kivételek: azt írjuk, *boksz*, de mégsem írjuk át, ha *kick-box*, és a *gz* ejtő mód ellenére mégis *x*-szel írjuk: *exegetika*, *exitál*, *exitus*, *exogámia*, *hexameter*.

Internetes (tréfás, játékos) *x*-es formák a magyar *ksz* hangkapcsolat írására: *igyexik*, *megfexik*, *mexúnik*, *soxerencsét*, *thx* (< angol *thanks*), *xtra* (extra), *xmas* (< angol *Christmas*).

ige, de emellett *sz*-es és *v*-s változatai is vannak. Az ige csoport neve: többváltozatú, azon belül *sz*-es, *d*-s és *v*-s változatú csoport. 13 ikes ige tartozik ide, többek között a *dicsekedik*, a *tolakodik*, az *alszik*, a *fekszik* és a *nyugszik*. Ezeknek az igeeknek tehát több tövük van, s ezek közül az egyik *d*-re végződik: *dicseked-ik* (*dicseked-ni*), *tolakod-ik* (*tolakod-ott*), *alsz-ik* (*alud-ni*), *feksz-ik* (*feküd-ve*), *nyugsz-ik* (*nyugod-ni*).

A *müxik* megalkotójának nyelvi tudatában az játszódhatott le, hogy a *működik* ige is – analógiás alapon – több, például *sz*-es tövűnek vélte. Így okozhatott: ha a *feküd-ni*, *alud-ni* igeeknek van *sz*-es tövük (*feksz-ik*, *alsz-ik*), akkor miért ne lehetne a rájuk hasonlító *működ-ni* igenek is ilyen (*müksz-ik*)?

A *müxik* tehát nem egyszerűen szóróvidítés, hanem analógiás hatás, hasonló ige-tövek befolyásának az eredménye.

Ha nem ez lenne, akkor kitalálni is nehezebb lett volna, s jóval kevésbé lett volna esélye az elterjedésre.

A *müxik* azonban nem egyedüli példány.

Gyaxik, fuxik

Találkozhatunk ugyanis az internetes „szövegelésben” a *gyaxik* (*gyaxszik*) formával is, amely a *gyakorol* ige névelő rövid párja (Tóth Annamária már idézett írásából, 129). Ez esetben már nem helytálló a korábbi magyarázat, hiszen a *gyakorol* nem ikes ige, nem *d*-re végződik, és éppen ezért nem fedezhetjük föl a már említett analógiás hatást sem. De itt is van a szótöbben egy *k*, amely rimel az alapalakokra: *működ-ik*, *feksz-ik*.

Körmendi gimnazistáktól hallottam a minap, hogy a *funkcionál* helyett újabban ezt használják az interneten: *fuxik* (*fukszik*). Ebben a szóban is van egy *k*, igaz, az előtte levő *n* a rövidített formában kiesik: *funkcionál* – *fukszik*. Ez a fejlődés sem magyarázható a már bemutatott analógiás hatással, bár kétségtelen, hogy a *fekszik* hasonlít a *fukszik*-ra.

A *gyaxik* és a *fuxik* (*gyaxszik*, *fukszik*) esetében már más magyarázatra szorultunk. E szavak létezését a *müxik* alakja, hatása, analógiája (vagyis az analógia analógiája) szorgalmazhatta.

A két szó keletkezése egészen pontosan így írható le: szócsonkítás (szó végi, megsejti csonkítás): *gyakorol* – *gyak-*, *funkcionál* – *fuk-* + analógiás/inetimológias *sz*-betoldódás (*gyaksz-*, *fuksz-*) + ikes rag (*gyaxszik*, *fukszik*).

Bugzik

Hogy jó úton járunk, s hogy valóban létező nyelvi hatásokat kutatunk, arra jó példa lehet az Internetto zsargon című kiadvány (gyűjtötte: Nyíró András, szerk.: Új Péter. IDG, 1997. 23) *bugzik* címszavának magyarázata: „Rafinált darab. A *működik* – *müxik* példájára készült a *bug* (*bogár*, vagyis hiba) szóból.” Valami olyasmit jelent: elromlik, meghibásodik.

A nyelvben ritkán születik valami egészen forradalmian új. Természetesen előfordulhat ilyen jelenség, de sokkal valószínűbb, hogy már meglévő előképek, létező nyelvváltoztatási törvények alapján alakul nyelvünk. Most már csak az a kérdés, hogy a széltében-hosszában elterjedt *müxik* (*mükszik*) és összes (úgy látszik, gyarapodó számú) társa meddig marad meg az internetes szleng belső fejleményének, s mikor lesz belőlük köznyelvi tény. Nem a nyelvész fogja eldönteni a kérdést!

Balázs Géza

FALRA MÁSZOTT FOGKEFE

„Kúszik a kés, a sógoré, / az asztal lábán fölfelé. // Más: // Kúszik a kés, a sógoré, / az asztal lábán fölfelé. // Megint más: // Kúszik a kés, a sógoré, / az asztal lábán fölfelé.” Ezt a Weöres Sándor-verset, amelynek címe „A falramászott fogkefe” mintájára, néhány éve a Tiszatáj folyóirat Diákmellékletében elemezte Vadai István. Másik ilyen felépítésű verse is van a költőnek: A négy évszak, amely szintén egyforma versszakokból áll, amelyek csupán címeik miatt (Tavaszi, Nyári, Őszi, Téli) kapnak különböző jelentéseket: „Noha szeles, noha csélcsap, / mégis csodás ez az évszak, / túltesz minden vágyon, álmon, / külön, / mint a többi három”). E versről szövegalkotási érdekessége kapcsán bő két évtizeddel korábban magam is írtam: Varietas delectat? (Édes Anyanyelvünk 1983., 2. sz., 6). Vadai István elemzésében kitér a *falramászott fogkefe* kifejezésre, amely a verscím-ben szerepel, illetőleg eredménytelenül kutatja, honnan eredhet. Egyetemi hallgatóitól érdeklődve egy *falra mászott fogkefe* nevű süteményreceptig (!) jutott.

A *falra mászott fogkefe* szólás valószínűleg a XX. század első negyedéből eredeztethető, alighanem a nagyvárosi, budapesti társalgási nyelvből, és abból közhellyé vált, majd a század utolsó évtizedeiben jobbra kopott a használatból. Magam is ismerem gimnazista koromból, tehát 1960 előttről, valaminek blőd voltát, hihetlenségét, képtelenségét, lehetetlenségét, valószínűtlenségét szoktuk vele kifejezni.

A kifejezés közvetlen rokona megtalálható Karinthy Frigyes Lepketánc című darabjában. Ebben a műben a vakondok világába fordítja át Karinthy az emberi világot. Az ottani lények élete csupán abban különbözik az emberitől, hogy tapogatással, szaglással érzékelik környezetüket, tehát a látás képességével nincsenek megáldva. (Ezt a témát Gényusz című novellájában is földolgozta az író, s ebben Va-Kondiának nevezi ezt az elképzelt tartományt.) A Lepketánc hőse tanulmányt tesz közzé, amelyben beszámol felfedezéséről, amelynek lényege, hogy valami más módon is képes érzékelni a világot, tehát voltaképpen lát. A tanulmányt, illetőleg a felfedezést mindenki elutasítja. Corpadés vezérezredes,

akadémikus ezt mondja azon a tanácskozáson, amelyen Genius fölfedezését tárgyalják meg: „Pamparapa, vagy a *falramászott* [sic] *nagymama*. Tiszta halandzsa.” A tudós Corpadés a *falra mászott nagymamá*-val azt közli, hogy Genius állításai nem vehetők komolyan, ugyanezt jelenti másik mondata is: „Tiszta *halandzsa*.” Egyébként eléggé köztudomású, hogy a *halandzsa* szó Karinthy találmánya, két karcolata is van a halandzsászásról (Halandzsa, A diadalmas halandzsa). A novellában egyebek mellett *fantazmagóriá*-nak mondják a főszereplő állítását.

Egy másik változata is megvan a szólásnak Karinthy nyelvében: „Mi az hogy fordított meg egyenes, meg egyenes meg fordított, papperlapapp, vagy a *falra mászott nagybögös*!” Ez kifejezés a Tanítom a kisfiamat című írásában olvasható, ebben egy, a gyermekét tanító papa mondja, aki maga is belegabalyodik a számtanpéldában szereplő egyenes és fordított arányok magyarázatába. A *nagybögös*, a *nagymama* és a *fogkefe* szerepeltetése nem meglepő az efféle nem idiomatikus frazeológiai egységekben. Lényeges viszont az, hogy az első szerkezeti egység (*falra mászott*) szemantikai ellentétben legyen a másodikkal. (Weöresnél egybe-, a Karinthy-kötevekben egybe- és különírván is megvan a *falra mászott* szerkezet.)

Magam csupán hatvan év körüli egyetemi kollégáim egyikétől-másikától kaptam igenlő választ arra a kérdésre, hogy ismerik-e ezt a nyelvi kliséket. A Weöres Sándor-vers címe azt sejteti, hogy valamilyen dalszövegről van szó, de e sejtésemet a Magyar Rádió archívuma nem igazolta.

A szótárakban, szöveggyűjteményekben sem leltem meg egyik kifejezést sem, azonban a világhálón egy jelenleg nem működő honlap (2005. február; www.nexus) szerint 2004. március 10-én a következő volt olvasható: „*falramászott fogkefe*. izé vámpír”. Amennyire a *vámpír*-t keresve kiderült, valamilyen csevegőprogramon lehetett a szövegdarab, ami azt jelzi, hogy bizonyos nyelvhasználói réteg napjainkban is ismeri a szólást.

Büky László

Stílusváltás a reklámokban?

Egy helyesírási munkafüzet a következő feladatot tűzi a tanulók elé: figyeljék a reklámszövegeket, és állapítsák meg, milyen módon vannak az igéi! A környező gyakorlatok jellegéből ítélve a szerzők egyértelműen ezt a választ várhatták: felszólító módban.

Kíváncsiságból magam is kedvet kaptam a reklámok fokozottabb figyelésére, különös tekintettel a különböző televíziócsatornák reklámjaira. Találtam is nagyon sok felszólító módú ígét tartalmazó reklámszöveget: „Térjen be...”, „Keresse...”, „Válassza...”, de hogy a rádióból is hozzak példát: „Tervezzon velünk...”, „Vegyen részt...” stb., stb. Az ilyen mondatok száma azonban korántsem volt olyan nagy, mint amennyire számítottam. Ezzel szemben annál több volt a szuperlatívuszokat tartalmazó mondat. X áru „nálunk a legjobb”, „... (ilyen) csak egy van”,

„szuper”, „a legtokéletesebb”, „a győztes”, „a világsztár” stb. Ezek a kijelentő megállapítások sokkal agresszívabban a felszólító módú formáknál. Azt sugallják, hogy a másakra ne is figyeljenek, nála ne vásároljanak, a másiké semmit sem ér. Az ilyen szöveghez csak néhány érdekesnek szánt, sokszor a horror határát súroló, melleleg az adott áruhoz szinte egyáltalán nem köthető képre van szükség. Mert miből állnak ezek a képek? Robbanások, lövések, katasztrófhelyzetek bemutatásából.

Így már szinte csak udvarias felkérésnek hangzanak a „Térjen be...”, a „Keresse...” és társaik.

Önök is úgy látják, hogy a reklámok egyre agresszívbabbak? Szabad-e ezt hagyni? Ki és mit tehet ez ellen a negatív jelenség ellen?

Bérces Mária Klára

Bármilyen lehet megbélyegző*

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kis termettel élő lányka, akit Piroskának hívtak. Édesanyja elküldte őt egy kis elemőzsiával az öregséggel élő nagymamához. Útközben találkozott az ordassággal élő farkassal...

Hamarosan így fogunk majd mesélni kisgyermekünknek, unokáinknak. Nem bajlódunk többé annak kimondásával, hogy Piroska *kis termetű*, hogy a nagymama *öreg*, a farkas pedig eredendően *ordas*. És nem csupán mesélni fogunk így újmódián, finomkodón, de a mindennapokban beszélni is. Elhagyjuk a pontos jellemzést, minősítést szolgáló jelzőket, nehogy személyiségi jogokat sértünk. Senki nem szeretne bíróságra járkalni azért, mert Piroska kikéri magának az ő testi fejletlenségére utaló, diszkriminatívnek vélt *kis termetű*-t. A wellness-centrumokba járó nagymamát sem lesz tanácsos *öreg*-nek titulálni (még a mesében sem). A farkas pedig akármilyen gonosz is valójában és von Haus aus, az *ordas* jelzőért torkunknak ugorhat.

Nincs messze az idő, amikor nyelvünk a Kazinczy-féle nyelvújítást lepipáló nagy változásokat fog produkálni. Tele lesz a média és a közbeszéd ilyen mondatokkal: *A tudatlansággal és hiszékenységgel élő embert csúnyán rászedték. A szerelemmel élő ifjú virággal várta szőke hajjal élő kedvesét. A pattanásokkal élő kiskamaszt pulykatojásnak csúfolták társai. A lúdtalppal élő pincér csak sokára ért oda a korsó sörrel. Az orvos azt tanácsolta, hogy a lázzal élő beteget priznicelni kell.* Stb.

Nem ettem nadragulyát, a fenti ironizálást egy mindinkább elharapódzó nyelvi divat provokálta ki belőlem. A rendszerváltást követő években figyeltem fel először a médiában gomba módra szaporodó eufemizmusokra a megváltozott munkaképességű, a hátrányos helyzetű és/vagy fogyatékos emberekről szóló tudósításokban, nyilatkozatokban. A nyelv változásai – mint az köztudott – mindig szemléletváltozást tükröznek. Mondandóm lényegére térve, mint gyógypedagógust vitára késztet a *fogyatékkal élő* kifejezés, és külön a *fogyatékos* szó maga. A Révai Nagy Lexikonban nem található *fogyatékos* címszó, csak a *fogyatékos*, *fogyatkozás* szavak szerepelnek benne. A Magyar értelmező kéziszótárban viszont a következőket találtam: *fogyatékos* = 1. régiesen: Fogyás, 2. Katonai létszám, állomány csökkenése. *Fogyatékos* vesz vagy *helyez*, vagyis töröl az állományból.

Fogyatékos és/vagy megváltozott munkaképességű emberekre a gyógypedagógia történetében és a hétköznapi szóhasználatban – egészen a közelmúltig – ezt a kifejezést sehol sem használták. Mint már említettem, az elmúlt években lett divatszó. Jó tíz éve még nem tulajdonítottam nagy jelentőséget annak, amikor a tévé- és rádiókommentárok, valamint az újságok szövegébe belopódzott a *fogyatékkal élő* kifejezés. Rossz hangzásúnak, körülményeskedőnek éreztem, nehézkesnek tartottam (ma is!), de azt hittem, hamar eltűnik a média szótárából. Nem így történt. Terjedni kezdett, s ma már „civiliek” beszédében is tetten érhető. Sokszor úgy érzi az ember, a nyilatkozók szinte egymást túllícitálva használják, mintha ezzel is bizonyítani akarnák: mennyire megértők, toleránsak ők a testi, szellemi másságok szenvedő alanyaival szemben. (Az igazsághoz tartozik, és a média védelmére le kell szögezni, hogy az csak tovább szajkózta ezt a rosszul megválasztott szót. A nagy „nyelvújítás” – sajnos – gyógypedagógus-berkekben született. A jó szándék persze nem vitatható!)

Hogy lényegében mi a bajom a *fogyatékos* és a *fogyatékkal élő* szóval, kifejezéssel? Nem az elfogadhatatlan a számomra, hogy új kifejezés született a *fogyatékosok*, *fogyatékos emberek* humánusabb elnevezésére. Az nem tetszik, hogy ez a szó és szókapcsolat pontatlanabb a helyettesíteni szándékozott *fogyatékos* és *fogyatékos* szavaknál. Beszédben és írásban rosszul alkalmazható, mert merev. Pontos meghatározás helyett ködösít. Mesterkélte. Az egyes fogyatékoságtípusokhoz nem kapcsolható. Használható a *látásfogyatékos*, a *mozgásfogyatékos*, a *hallásfogyatékos* stb. elnevezés. De vajon lehet-e *látásfogyatékos*-ot, *mozgásfogyatékos*-ot, *hallásfogyatékos*-ot stb. mondani vagy írni nyelvi erőszak-tétel nélkül?

„A *fogyatékos*-sal szemben a *fogyatékkal élő* olyan embert jelent, akinek a lényegéhez nem tartozik hozzá a *fogyatékos*, aki csak együtt él azzal, akár egy albérlővel. Ez hazugság” – olvastam a Szabad Föld Vakablak rovatában (2003. szept. 26.) Rákh Géza cikkében. Nagyon egyetértek vele. És még azzal egészíteném ki, hogy beszédében az ember – praktikus okokból: időtakarékos, gyorsaság, pontosság, lényegre törés stb. – egyszerűsít, képez vagy összevon szavakat. Ezzel szemben a *fogyatékkal élő ember* négy betűvel hosszabb is a *fogyatékos ember* kifejezésnél. (A *fogyatékos* szóval – mint köztes megoldás – sem sokkal szerencsésebb.) Meggyőződésem, hogy az általam kifogásolt, merő jó szándékból született kifejezések alkalmazása sem óvja meg az érintetteket az esetleges kirekesztéstől.

Bármilyen lehet megbélyegző, csak idő kérdése, ha a leereszkedő, álságos jótékonykodás mögött a szándék nem őszinte. Évekkel ezelőtt, amikor a demográfiai hullám csúcsán sok gyermek született hazánkban, egy lakótelepi iskolában egyszerre hat első osztály indult szeptemberben. A kis elsősök tájékozódását iskolájukban azzal segítették, hogy az osztályajtókra egy-egy ismert gyümölcs óriási képét ragasztották. Ez eddig rendjén is volt. A párhuzamos osztályok nagy száma viszont életre keltette a pedagógia alvó kis (?) ördögét: a szelekciót. És most ne matematika, testnevelés, ének-zene tagozatra stb. gondoljanak... Az történt, hogy a sorrendben hatodik, szilva jelű osztályba kerültek a visszahúzódó, lassabban érő gyermekek (óvodai jelzések alapján). Nem fogyatékosok! Mégis, pár nap elteltével a szünetben már önfelédten csúfolták őket a többiek. Kórusban kiabálták feléjük: „Hülye szilvasok!”

Ezt a példát azért említettem, mert úgy gondolom, az eufemizmusok – ha társadalmi igényből születnek – hasznosak, de a jó szándék nyomban visszajára fordul, ha fölöslegesen, indokolatlanul alkalmazzuk őket.

Ilosvai Ferenc

AZ ÉRINTETTEK MEGNEVEZÉSE			
Állapot	Ajánlott kifejezés	Elfogadható kifejezés	Diszkriminatív, sértő kifejezés
beszéd	beszéd fogyatékos	beszédhibás	hallónéma
értelem	értelmi fogyatékos	értelmileg akadályozott, értelmi sérült	bolond, elmebeteg, gyengeelméjű
hallás	siket, nagyothalló	hallássérült	süket, süketnéma
látás	látássérült	vak, gyengénlátó	világtalan
mozgás	mozgáskorlátozott, mozgássérült		béna, rokkant, nyomorék
szervi	szervátültetett	transzplantált	beteg

* Lehet, hogy nincs is rá szükség, mégis megjegyezzük, hogy gyógypedagógus szerzőnk cikkének közlésével mi is a „fogyatékkal élők” javát keressük, azaz a cikk nem ellenük, hanem értük szól! (A szerk.)

Nem mindig a többedik!

Alighogy megvolt a 2., átdolgozott kiadású Magyar értelmező kéziszótár bemutatója, még 2003 júliusában megvásároltam e testes kötetet. Bárki, aki csak kézbe veszi s bárhol kinyitja, látja: a legtöbb helyen, egy-egy adott szó kapcsán két-három, sőt olykor jóval több – vastagított – sorszám áll (arab szám természetesen). Nos, az effajta szavak többjelentésűek, miközben (akárhányadik jelentésről van is szó), a hang-, illetve a betűalak mindvégig azonos marad. Az eredeti, másképp: alapjelentéssel azonban minden esetben összefüggenek. Izgalmas olvasmány hát az ÉKsz.² – szokjuk meg a szaknyelvi rövidítést! –; asszociálásra, olykor még emlékidézésre is alkalmas!

Kölcsönkapott sztori, de idevágó. A frissiben fölfogadott bejáró- vagy szakácsnő épp egy vendégség végeztével lép akcióba. „Mariska, mossa majd el a csészéket (is)!” – szól a kérés a háziak részéről. Mariska rögtön fertőtlenítőszeret ragad fel, és már vonul is az illemhelyre: feladatát teljesíteni! Máris ellenőrizhetjük a humor, a stílushatáskeltés okát: a *csésze* szónak immár a 4. számú jelentésébe kapaszkodott a derék bejárónő – „véce, ill. vízvezetéki mosdó medencéje, kagylója” – holott a munkaadóék a szó szoros értelmében vett 1.-re gondoltak. Mert mi is az a *csésze*? „Kisebb füles (porcelán vagy fajansz) ivóedény.”

Nemrég magam is ott voltam egy szociális intézményben, ahol az egyik idősebb néninek kedves szokása, hogy édességet osztogat sorsosait látogatva. Az ügyeletes nővér szelíden kérte: a szárny egyik távolabbi szobájában lakó néninek ne adjon – egészségi megfontolásból. Elhangzott még a cukorbeteg ténye, s

aztán – nyomatékkal – ez is: „Fehér a *széke*.” Minthogy a nyáron ugyanott már szalmonellás fertőzésre is volt példa, e témavilágban (!) maradva, bizony, a legtávolabbi, a 7. jelentés sejtett föl. Igen, ez a bizonyos hetedik az ÉKsz.² minősítése szerint *választékos*, s ezt tartalmazza: „valakinek a széklete”. S hogy történetünk teljes legyen: odaértünk, és a nyitott ajtón belépve a nem várt jelenség, azaz hogy inkább: jelentés fogadott. A fehér színű „egy személy részére való ülőbútor”!

Végül – hogy az alapjelentéstől annyira mégse rugaszkodjak el, mint az iméntieknél –, egy szubjektív mondatot a gyalog ki, mely azért mégiscsak igaz: „Sikerült áthoznom a *nyelvemet* az új évezredbe.” El kell mondanom: gyakorta járok ecsetelésre egy szájbész főorvoshoz, mert hol az ajkamat harapom el, hol meg... Igen, ezúttal rögtön az 1. jelentés kívánczik ide: „az ízlelésnek, rágáskor a táplálék keverésének, a nyelésnek (az emberben a beszédnek is) a szájban levő izmos, mozgékony szerve”. Szövegösszefüggésünkben azonban nemcsak ezt az alapjelentést kell figyelembe venni. De nem kell a végsőkig, a 6.-ig elmennünk; az ugyanis már szinte félrevezető lenne: „esz- köz, műszer lengő, mozgó alkatrésze. *A mérleg nyelve*”. A 3. értendő hát ide: „szavakat alkotó beszédhangokból álló jelrendszer mint a gondolatok kifejezésének és a társadalmi érintkezésnek az eszköze”.

Ennek az élő voltáról, életképességéről vall ez a gazdag kéziszótár. Forgassuk gyakran; frissítsük föl tudásunkat! Csakis ekkor jelent számunkra egyre többet – kiváltképp a többjelentésű szavak tekintetében.

Holczer József

„Akar-e Moszkva háborút?”

Egy alkalommal a Kossuth rádióban az 1962-es kubai válságot elemezték különböző szakemberek. Mint az közismert, akkoriban igen feszült volt az USA és a Szovjetunió közti viszony. Természetesen sok esemény a kulisszák mögött játszódott le, így azokról nemigen tudhatott az újságolvasó és a rádióhallgató.

A beszélgetés közben, mintegy hangulati aláfestésként, felhangzott Jevtusenónak az a megzenésített szép verse, amelynek magyar fordításban a címe és kezdő sora megegyezik ennek a kis írásnak a címével. A szövegrészletben a *Moszkva* tulajdonnév nem az egykori Szovjetunió, illetve a mai Oroszország fővárosára utal, hanem a moszkvai kormányra, azaz az egykori birodalom politikai vezetésére.

Ehhez hasonló mondatokat, amelyekben az ország fővárosának neve az állam kormányára, esetleg az egész országra, népre vonatkozik, gyakorta olvashatunk a sajtóban. A stílisztikában ilyenkor beszélünk *névcseré*-ről, azaz *metonímiá*-ról. A metonímia a névátvitelnek az a formája, amely a különböző fogalmak közötti hely- vagy időbeli érintkezés, illetve oksági összefüggés alapján jön létre. Lássunk néhány példát! *Washington biztonsági intézkedéseket vezetett be, Moszkva fogadta az új ukrán államfőt, Budapest is elítéli a terrorizmust*. Ezekben a mondatokban a helybeli érintkezést figyelhetjük meg, nevezetesen azt a helyet, várost, ahol az ország kormányának a székhelye van. De a rész és az egész nevének a cseréje is tetten érhető, hiszen a főváros neve az ország nevét is helyettesíti. A metonímiának ezt az alfaját jelöli a *szinekdoché* szakszó.

De térjünk vissza az említett Jevtusenko-versre! Annak címe, illetve első sora oroszul így hangzik: „Hotját-lji russzkije vojnú?” Magyarul: „Akarak-e az oroszok háborút/háborúkat?”

Bár többször hallottam ezt a megzenésített verset, csak most kezdtem el gondolkodni azon, hogy a műfordító híven tolmácsolta-e Jevtusenko gondolatait. Hogy miért kezdtem el kételkedni? Azért, mert az biztos, hogy a II. világháborúban mérhetetlenül sokat szenvedett orosz nép nem akarhatott háborút, ám abból a bizonyos rádióműsorból nem az derült ki, amit annak idején hivatalos álláspontként közöltek, hogy tudniillik Moszkva, vagyis a Szovjetunió a béke rendíthetetlen híve lett volna. Így hát a „nép-akarát” nem esett egybe a politikai elit, tehát Moszkva akaratával.

Természetesen nincs jogunk feltételezni, hogy a műfordító szándékosan torzított, és a mondanivalót az aktuálpolitika nyelvén szólaltatta meg. Nagyobb a valószínűsége annak, hogy verstani okok miatt került be a *russzkije* főnévi értelemben használt melléknév helyett a Moszkva városnév a magyar szövegbe. A fordításnak ugyanis alkalmazkodnia kell a költemény eredeti nyelven hangzó ritmusához, ezúttal még, megzenésített versről lévén szó, a daltam ívéhez is.

Semmiképp sem szeretném a fordítót a „szovjet békepolitika” agitátorának megtenni, már csak azért sem, mert a politikai hovatarozás megítélése nem a nyelvész feladata. Csupán egy érdekes jelenségre kívántam felhívni a figyelmet, amikor egy stílisztikai eszköz félreértésre is okot adhat.

Azt már csak szubjektív véleményként mondom el, hogy nekem az említett költemény mind orosz eredetijében, mind pedig magyar fordításában nemcsak akkor tetszett, amikor sok évvel ezelőtt hallottam, hanem ma is.

Dóra Zoltán

Egy vessző, és más semmi...

Szellemi példaképeink az alábbi „földhözragadt” témában nem kisebbek, mint a francia forradalom hősei. Ők vallották, hogy a néma *e* számukra nemzeti vagy, s nem kívánták drasztikusan megváltoztatni még a könnyebbség kedvéért sem a helyesírást.

Kicsit hasonlóképpen vagyunk mi a mellékjeleinkkel. S bár kellett némi idő, míg a vesszőnek, ékezetnek meglett a neve (*rántás, vonás, horgocska*), később annál nagyobb „hatalomra” tett szert. Mint közismert, a nyelvekben nem volt hangjaikra elegendő betű, ezért az első bővítési eszközt, a mellékjelezést Husz János honosította meg, a magyar nyelvben pedig a Huszita Biblia fordítói, Pécsi Tamás és Ujlaki Bálint. A mássalhangzók esetében nem éltünk ezzel a móddal, helyette a kétjegyűeket alkottuk meg.

A vesszőhöz való ragaszkodásunk nemrégiben nemzetközi politikai szintén is megnyilvánult. Ugyanis hazánk arra hivatott képviselői tiltakoztak az ellen a javaslat ellen, amely egységesíteni kívánta az *euró* írásmódját rövid *o*-val. Társult hozzánk Litvánia és Lettország is. S bár képtelenségnek tűnik, hogy néhány éven belül hét nyelven legyen olvasható a bankjegyen az euró neve (jelenleg csak latin betűkkel: *euro* és görög betűkkel: *ευρο* szerepel), a magyar–lett–litván „lobbival” szemben főleg a németek és a spanyolok hajthatatlanok, félnek, hogy következő lépésként ezt is követelnék.

Az újonnan csatlakozott országok között hét olyan is van, ahol az *euró* szótó szintén más alakban használatos. A bankjegyeken csak hattal lenne gond, mert alanyesetben a litvánok is az *euró* alakot használják. A máltaiak *ewro*-nak írják, mivel azonban ott az angol is hivatalos nyelv, nem tiltakoznak annyira. Az igazi problémát a magyar *euró*, a szlovén *evro* és a lett *eiro* alakok okozzák. A litvánban pedig az, hogy a ragozás során megváltozik a szótó: az *aura* jelentése: eurót, az *eurus*-é: eurókat, az *aurais*-é pedig: euróban fizetni.

A Külügyminisztérium európai uniós jogi főosztályának vezetője szerint az előterjesztők félreértelmezik az euró létrehozásáról szóló jogszabályt, amely egységesíti ugyan a közös valuta elnevezését, de megengedi, hogy írása a nemzeti ábécék sajátosságaihoz igazodjon.

Hazai viszonylatban nem okoz ilyen gondot egy szó „megvesszőzése”. Az Osiris Kiadónál 2004-ben megjelent Helyesírás című könyvben a szórakoztató- és bevásárlóközpont neve így szerepel: *pláza*. Nagyon helyesen, hiszen magyar szó nem találtatott rá, s így a helyesírás igazodik az ejtéshez.

Átérve másik vesszőnkre, a mondatban szereplőre, egy újságíró igen kellemetlen helyzetbe került ennek elhagyása miatt. Apró hiba – nagy gond, ez is lehetett volna beismert cikkének a címe. Történt ugyanis, hogy egy telefonáló szeméremre hányta azt az írását, amelyben arról írt, hogy Friderikusz Sándor hogyan verte át az országot egy párt alapításával, s vágott zsebre sok millió forintot. Az újságíró teljesen el volt képedve, hiszen ő ezt nem írta, de egy kis idő múlva rájött a dörgedelmes dorgálás okára. A cikkében így szerepelt az ominózus részlet: „*Eszembe jut egy régi történet, régi már, majd másfél évtizedes. Főszereplője, Friderikusz egykori show-műsorában vallotta be – miután letöltötte enyhe büntetését –, hogyan verte át bimbózó magyar köztársaságunkat (minket) egy párt alapításával.*” Bizonyára sokan észrevették, hol a hiba. A *Főszereplője Friderikusz* közé nem kell vessző, hiszen nem értelmezője a *Friderikusz* név a *főszereplő*-nek (bár *Friderikusz* akkori műsoraiban szívesen volt *főszereplő*), hanem itt a *Friderikusz* név birtokos jelző: tehát *Friderikusz* egyik show-műsorában vallotta be a műsor interjúalánya s egyben *főszereplője*, hogy elkövette ama bizonyos cselekedetet.

Érőltetett, gyenge humorral dúdolhatjuk az elferdített slágerszöveget: Egy vessző, és más semmi, a gondom csak ennyi...

Minya Károly

Nyökögés helyett szóismétlés

Néhány évtizeddel ezelőtt jött divatba a találó kifejezés arra a beszédfajtra, amelyet a folyamatos mondatritmus helyett a közbevetett ö...ö...ö hangok ejtése jellemez. Ezt a fajta beszédet nevezték nyökögésnek. Általában elítélték, kifigurázták, de néhányan védelmezték, mondván, hogy a „hezítálás” miatt használják egyesek ezt a szópótló megoldást.

Mostanában is vannak követői a nyökögésnek, de vesztésre állnak azokkal szemben, akik a szóismétlésben „jeleskednek”. Részlet bármilyen riportból, vitaműsorból: „Úgy gondolom, *hogy... hogy... hogy* az az eredmény, *amit... amit* így értünk el, *eléggé... eléggé* jó, *ha... ha...* figyelembe vesszük *a... a...* állami segítség nagyságát”; „*Én... én... én...* nem értem, *mi... mi... mi* a baj abban, *hogy... hogy* nem az *a... a...* a véleményem, *mint... mint...* a többieknek, *akik... akik* ott voltak, *amikor... amikor* ez megtörtént”; „Az igaz, *hogy... hogy... hogy* jobban dolgozik, mint mondjuk *a... a...* év elején, *de... de...* *de* nem lehetek vele *teljesen... teljesen* elégedett, *mivel... mivel* több van benne *a... a...* mutatottnál.”

Azt hiszem, nem kell további példákkal szemléltetnem ezt az utóbbi időben igen elterjedt beszédformát, hiszen bármilyen vitaműsort, beszélgetést, elemzést hallunk, szinte kivétel nélkül találkozunk ezzel a jelenséggel. Mindegy, hogy ki kérdez, ki nyilatkozik. A Nap-kele két műsorvezetője lehetne a „bajnok” ezen a téren, a sok-sok riportalany

meg a nagyon jó helyezésekért küzdhetne, akármelyik tévé- vagy rádióműsorban.

Az nagyon kellemetlen hallgatni azokat, akik így beszélnek. Ha az írott szövegbe nem tesszük bele az ismétléseket, láthatjuk, hogy egész sorokat lehetne megtakarítani, szóban pedig percek. Tudjuk, hogy a hibás fordulatok, nyelvi tévedések gyorsan terjednek. Azt lehet tapasztalni, hogy egyre inkább „sikk” ezt a stílust követni.

A nyelvművelők nem is tudják hova tenni az ilyen (nem *Ady* típusú!) szóismétléseket: nyelvi hiba, pszichológiai eredetű baj? Nyelvi szempontból az vehető észre, hogy a beszélő nem tudja eldönteni az ismétlések közben, hogy milyen hangzóval kezdődő szó következik, ezért jön a két-három *a... a...* a névelő után sokszor magánhangzóval kezdődő szó.

Bizonyára ezzel is úgy járunk, mint a többi „divatos” nyelvi hibával: egyszer elmúlik. Azt viszont sejtenünk sem lehet, hogy mikor, hiszen vannak kiejtési (*svejc, fran*), nyelvi babonából (mondjuk a *csukva, nyitva, tátva* helyett: *csukott, nyitott, tátott*) stb. eredő hibák, amelyek – szerencsére egyre ritkábban – még mostanában is felbukkannak.

Abban bízunk, hogy a nyelvművelők – az egyre szűkülő lehetőségek ellenére – tudnak valamit tenni a javulás érdekében!

Kovács József

Két szösszenet

BELTERJES

Ez a szó az *intenzív*-nek egy kissé szerencsétlenül sikerült magyarítása. Sohasem használják helyesen, talán azért, mert a hangzása folytán a *beltenyészet*-tel tévesztik össze.

„Az intézmény *belterjesen* gondoskodott az utánpótlásról” – olvastam egy cikkben, vagyis nem vettek fel kültagokat, hanem maguk nevelték az utánpótlást. Ez pedig *beltenyészet*, nem pedig *intenzív* nevelés.

„A *belterjes* állattenyésztés sok torz utódot eredményezett” – közölte egy agrárügyekkel foglalkozó szöveg. A rokon állatokat pároztatták, ennek a következménye (eredménye??) lett a sok torz magzat. Ez pedig *beltenyészet*, nem pedig *belterjeség*. Vagyis: nem *intenzív* szaporítás.

A Magyar értelmező kéziszótár szerint:

Beltenyészet: beltenyésztéssel létrejött egyedek összessége; (pejor.) egészségtelenül magába zárkozó közösség.

Beltenyésztés: olyan egyedek párosításával való szaporítás, amelyeknek egy vagy több őse közös.

Belterjes: a területegységre vonatkoztatva viszonylag nagy ráfordítással és korszerű agrotechnikával való gazdálkodási mód.

A *külterjes*-t alig használják, nem szép szó, és nem is jelent valami jót, hasznosat. Az *extenzív* gazdálkodás ugyanis nem tekinthető utánzásra érdemes gazdálkodásnak.

De jó lenne, ha legalább a gazdasági és politikai kérdésekkel foglalkozó szakemberek tisztában lennének e szavak értelmével!

MOZI

„A híres rendező jó *mozi*t csinált” – olvasom az újságban. „Ez a *mozi* rendkívül szórakoztató.” „A főszereplő kiválóan formálta meg a *mozi* címszerepét.”

Eddig úgy tudtam, hogy *mozi*-t az építészek „csinálnak”. A rendezők *film*-et „csinálnak”, a színészek pedig a *filmek*-ben játszanak, amiket a *mozik*-ban vetítenek. Talán egyetlen kivétel Latinovits Zoltán, aki eredetileg építészetet tanult, tehát tudott volna mozi-t építeni, tudott filmet rendezni, és csodálatosan játszott a moziban látható filmekben.

A *mozi* szó Heltai Jenő kitűnő szóalkotása, a *mozgóképszínház* remek rövidítése. Egészen mostanáig. Mert egy idő óta terjed a buta szokás: *mozi*-nak nevezik a *film*-et. Ez első pillantásra kedves, szinte játékos ötlet, pedig nem az. Egyszerűsíti, végeredményben szegényíti, silányítja a nyelvet. Ráadásul kétszer kell elolvasni a mondatot, hogy megtudjuk, filmről vagy moziról szól-e az írás.

Bogárdi Mihály

Úgy, gyergyóiasan

Örök érvényű mondás: „Ahány ház, annyi szokás”. A szókincsre is érvényes ez. Egyéni szókészletünk, nyelvhasználatunk tükrö a vidéknek, ahol születünk, ahol élünk.

Marosújváron – jelenlegi lakhelyemen – az amúgy is kis létszámú magyarság többségének szóhasználatja sajnos kritikán aluli, közel áll a nyelvvesztéshez.

Ilyen szempontból a tömbmagyarságban élő gyergyói ember ízes, fordulatossá nyelvhasználatára gyógyír a fülnek. A Gyergyócsomafalván eltöltött gyermek- és ifjúévek az én esetemben is rögzítettek számos feledhetetlen kifejezést. Ezek közül sorolnék fel néhányat.

A melegben is fázós gyermek panaszát a szülő így üti el: *A tótok lovának is ilyenkor vette el a hideg a szarvát*. A felnőtt beszédre oda sem figyelő emberpalánta: *Esze a fák hegyén jár*.

A *bolond libból bolond szél fú* megjegyzést kapja a szavahihetetlen. *Nem mondott se bút, se bát*, aki egy mukkot sem szólt. *Csórén állt az oltár elé* a stafírung nélkül férjhez ment lány. *Hol a dühüben voltál?* – ripakodik az anya kerengő (szomszédoló) gyermekére. *Egy kötőrúdnnyira van még a nap* – állapítja meg a takaró (szénagyűjtő) ember, és dolgozik tovább. *Elég elé van* – akit nagy baj ért.

Furfangos fogadásokra is kapható a székely. Ezt eszelte ki Están bá is. Felment Pestre, és ott fogadott az egyik nagyáruház eladójával, hogy ő olyat kér, ami ott nem kapható. – Az lehetetlen! – így az eladó. – Akkor kérek egy borsika ostorvelet! – A kereskedőnek tágra nyílt a szeme, hiszen fogalma sem volt, hogy mi az. A fogadást persze megnyerte Están bá, s akkor kacagott nagyot. A borókafenyő (népies nevén *borsika*) törpe, göcsörtös ága nem is ostorveletnek való.

Egy csomafalvi idős bácsi így méltatlankodott, amikor először látott focizó felnőtteket: „*Nagy emberek, és nem restellik kergetni azt a bőrt!*”

Ha akarja, csikózik, s ha nem, bornyúzik, aki azt csinál, amit akar. A szájasnak jó a kereplője. *Istené a szállás* – tartja a székely ember, s azért nem zárja be soha az erdei házika ajtaját, bemehet oda bárki éjszakázni. *A kicsi a bors, de hm!* szólás illeti meg a még kicsi, de máris nagy erejű *vigécet* (legénykét). *Kijár az esze, mint az asztal fiókja*, aki mindig talpra esik. *A lány embernek erős üdő van* jellemzést kapja a dologkerülő. Aki vaját köpül Csomafalván, *kiveri a dézsát*. A soha meg nem nősülő *megmarad meglegéennek*.

Úgy felöltözik, mint mitvisz Rózsi. Eredeti csomafalvi mondás ez. Rózsa néni szülőfalum kelekótya asszonya volt, aki többrendbéli ruhája fölé felagatott még annyi konyhai eszközt, amennyit csak tudott, s úgy rózta az utat. Innen a ragasztott neve s az agyonöltözött embert jellemző mondás.

Nem fér, mint György János Vészfőn. Ez is eredeti szólás. György János és felesége szénát takartak a több hektárnyi kaszálón, Vészfőn. A déli pihenő alatt a gazda taszigálni kezdte a feleségét, hogy menjen arrább, mert nincs helye aludni.

Nincs szájkosár a száján annak, aki iszik, mint a göde. Az izgő-mozgó gyermeknek *nyú van a fenekében*. A gazdasszony elsózott étele *olyan, mint a géra*. *Az erőst boldognak örömeiben a tetve is dorombol*. A füves udvar régebben a szegénység jele volt. Ezért mondták, hogy *pázsintos udvarban lakik a szegénység, üres kamarában kopogtat az éhség*. *Rogyásig a hidam* (padlásom) – dicsekszik szép termésével a gazda.

A minden lében kalán anya így keseríti az amúgy is rosszul nősült fiát: *No, fiam! Te jól megházasodtál! Asszonyod is úgy tud sütni, háromszor is befűt néki, s mégis sületlen veszi ki*. Ugyanis a jó kenyérnek csak egyszer fűtenek be, de jó fával.

Újfaliak írószok – szól a gyergyóújfalviak falucsúfolója. *Mi Szárhegy becsületének a megtartója?* – Egy ékezet. A cserepeskedő *úzi az esztét*. *Vótétt a tót semmit sem adott vót* – tanácsolják annak, aki mindig a múltra hivatkozik. Aki nagyon megkíván valamit, *szinte elveti a péterkóját*. A megbolondult ember *zászpát reggelizett*.

A sor még folytatható, de izelítőként ennyi is bizonyítja a székely ember tömör fogalmazását, jól váltó esztét, ízes tájszószokásait. Ezek az ő sajátjai, „aranymondásainak” eszközei.

Szócs Rozália
(Marosújvár)

SZÁLKÁK

„Isméltés a tudás anyja” – mondják. Bizonyos hibákra időről időre vissza kell térni, mert azóta is fennállnak. Mai gyűjteményemben főleg ilyenek szerepelnek.

Isméltődő hibák

„...el kell-e költöznie szülőföldjéről, vagy otthon maradhat szülőföldjén az, aki magyar *létére* vissza kívánja kérni magyar állampolgárságát.” A *létére* ellentétet fejez ki, itt a *lévén* lett volna helyes, hiszen nem annak ellenére, hanem azért szeretnének magyar állampolgárságot, mert magyarok.

„A feresikerült kárpótlás ennek is *köszönhető*.” Ami feresikerült, azt aligha *köszönjük*, legfeljebb *betudható*, *számlájára* vagy *rovására írható*.

„Font Sándor, az MDF frakciójából kizárt »ötök« egyike már a bizottság *ülését megelőzően* Szili Katalin és Dávid Ibolya összejátékáról beszélt.” Mennyivel egyszerűbb lenne így: *a bizottság ülése előtt*...

„Trombitaszóval kezdődik az egész, *amit követően*...” Ez ellen a mondat ellen két kifogásom is van: az egyik az álmellékmondat, a másik a *követően*. Természetes magyarsággal ezt kellett volna mondani: *ezután*...

„A térfigyelő kamerák üzembe helyezését még a Fidesz-frakció szorgalmazta az előző önkormányzati ciklusban, *amelyet* két éve Szabó Zoltán volt MSZP-s polgármester üzembe helyezés nélkül adott át.” Az *amelyet* csak az előtte álló főnévre vonatkozhat, tehát jelen esetben a *ciklus* szóra, márpedig nyilvánvalóan nem erről van szó.

„Az ilyen »européer« pedig egy hamisan magabiztos »szovjet ember« új *kiadása*, *akinek* gyökértelenség nélküli identitása tagadásokból építkezik.” Az még hagyján, hogy a *kiadás* nem lehet *aki*, végül is azért elég közel van a „szovjet ember”, bár jobb lett volna rámutatni: *annak a hamisan magabiztos szovjet embernek új kiadása*. Így már formailag is vonatkozna rá az *aki* – hanem hogyan is van? Aki gyökértelenség nélküli, annak van gyökere, akkor meg minek tagadásokból építeni „identitást” vagy gyökeret?

„Ezt akadályozta meg 2001 májusában a Belügyminisztérium, amikor megsemmisítette a Fővárosi Közigazgatási Hivatal a sir felnyitását engedélyező határozatát.” Itt a *-nak/-nek*-et nyelték le, ezzel egy pillanatra megtevesztették a hallgatóságot, mert azt hihette, hogy a Fővárosi Közigazgatási Hivatal semmisített meg valamit, aztán meg azt, hogy a Fővárosi Közigazgatási Hivatal megsemmisítette a sir felnyitását. Helyesen: ... *a Fővárosi Közigazgatási Hivatalnak a sir felnyitását engedélyező határozatát*. Ugyanez a hiba a következő mondatban: „A 6-os katon a Népszavában megjelent másolatán található manipulációk alapján Bálint L. kizárhatónak nevezte, hogy...” (Helyesen: *A 6-os katonnak*...)

Szórendetlenség

„Az autósok továbbra is a vizes útszakaszokon legyenek nagyon óvatosak” – hallottuk nemrég a reggeli időjárás-jelentés után. Máshol nem kell óvatosnak lenni? Szerintem helyesebb lett volna így: *Az autósok továbbra is legyenek nagyon óvatosak a vizes útszakaszokon*. Vagy: *Az autósok a vizes útszakaszokon továbbra is legyenek nagyon óvatosak*. Vagy akár így: *A vizes útszakaszokon továbbra is legyenek nagyon óvatosak az autósok*.

A magyarban a mondatrészeket sokféleképpen lehet összerakni, nem a nyelvtan határozza meg, hogyan, hanem a tartalom. Minél előbbre kerüljön az új ismeret, és a leghangsúlyosabb, legfontosabb bővítmény az állítmány előtt áll. Régebben írtam már a „felbillenő mondatokról”, amelyekben a legfontosabb rész (a tagadószó vagy az állítmány ragozott igei része) utoljára marad (pl. „Az ajánlat lényegi részei és a szerződés lényegi részei között eltérés nincs”), és olyan példákat is említettem, amelyekben a jelző nem az előtt a szó előtt áll, amelyre vonatkozna, ezért félreérthető – vagy éppen humoros – lesz a mondat. Azóta is találtam erre példát: „A ma megtartott XII. kerületi polgári körök első találkozásán megjelent 175 küldött ... felkéri ... jelölöket, illetve az őket jelölő és támogató pártokat, hogy a lehető legsürgősebben egyezzenek meg az alábbiakban.” Helyesen: *A XII. kerületi polgári körök ma megtartott első találkozásán*...

A helyes kifejezést most találtam meg: a magyar szórend nem kötetlen, hanem *rugalmas*.

Aztán szó volt arról az idegen gondolkodást tükröző feliratozásról is, amelyet a tévében láthatunk rendszeresen, hogy pl. „elnök, Magyar Gazdakörök Országos Szövetsége”. Most ez a megoldás a kereskedelemben is megjelent, pl. „alma jonatán magyar” (így, még vessző sincs közben), ahelyett, hogy *magyar jonatán alma*. És hiába teszünk szóvá, ragaszkodnak hozzá: előbb az áru neve, utána a minősítés. Nem hiszem, hogy ne találná meg valaki az áru nevét, ha a jelzője megelőzné – különben, hogy micsoda, azt úgyis látja, a lényeg az, hogy milyen, honnan származik. A szélsőséges ellenpélda az, amit a piacon tapasztalunk: csak a fajtát jelölik meg, az árunév hiányzik, így lesz az eperből „ananász”, a krumpliból (burgonyából, pityókából) „rózsa”.

Buvári Márta

A krajcár devalválódott, vagy csupán a figyelem?

Már jó néhány éve részt veszek az Implom József középiskolai helyesírási verseny regionális döntőin. Korom miatt persze (és sajnos) nem versenyzőként, hanem mint a versenybizottság tagja. Szívesen vállalom ezt a megtisztelő feladatot, mert rendkívül hasznosnak tartom az anyanyelvápolást szolgáló különféle rendezvényeket és versenyeket, így a kedves gyulai kollégáknak a középiskolás fiatalok számára kitalált nagyszerű kezdeményezését is.

Feltételezem, hogy ennek a versenynek a mindenkori előkészítői is ezt a célt tűzték ki maguk és a résztvevők elé, s ezt – tudomásom szerint – rendre el is érték, bár néha azért ejtettek egy-egy apró hibát a kérdések megfogalmazásában, amire alkalomadtán fel is hívtuk a figyelmüket. Az idei (2004/2005. évi) megyei döntő tollbamondási szövegébe azonban akkora szarvashiba csúszott be, ami felett szemet húynyi már több mint hiba – bűn, hogy megfordítsuk Fouché rendőrminiszter úr 200 éves szállóigéjét. A tollbamondás szövegének harmadik bekezdésében – a Móricz Zsigmondról szóló részben – ugyanis ez állt: „Tíz krajcár című novelláját 1908-ban közölte a Nyugat című folyóirat.”

Hála Istennek és magyartanárainknak, nálunk még az általános iskola felsős tanulói is tudják, hogy a Móricz-novella címe: Hét krajcár, s ha ezt a tollbamondásra szánt szöveg tudós összeállítói szem elől tévesztették, annak csak az lehetett az oka, hogy a valutaromlás maga után vonta nemcsak a forint és a fillér, hanem visszamenően még a korona és a krajcár devalválódását is. Én mindenestre vettem a bátorságot, s a hét krajcár vásárlóerejét önhatalmúlag helyreállítottam – háromszor is, ahogyan azt a mellékelt utasítás előírja. (A tollba mondott szöveget ugyanis háromszor kell felolvasni.)

Szloboda János
ny. tanár (Zenta)

Hány kilósak vagytok?

Nagyon gyakran vagyok fültanúja, amint kisgyermekes szülők megbeszélnek egymással babás élményeiket, tapasztalatot cserélnek, faggatják egymást. Számtalanszor elhangzik a *Jól vagytok? Hogy vagytok?*, ezért maguk a kérdések kevésbé figyelemre méltóak. Az ezekre adott válaszok egy része azonban némi érdekességgel szolgál. Anyukák és apukák esetében egyaránt megfigyeltem, hogy a többes számú kérdések ellenére válaszaik egy részében saját magukról nem, kizárólag babáik foglaltságáról, betegségeiről, fejlődéséről, étkezési és alvási szokásairól mesélnek. A *Hány kilósak vagytok? Hány kilóval születettek?* elhangzása-kor egyik szülő sem kezdte el mesélni saját akkori vagy születési súlyát. A beszélgetőpartnerek nem lepődtek meg a válaszokon, elfogadták azokat, nem faggatóztak tovább, beérték a babákról kapott információkkal.

Az egyik legfurcsább kérdés akkor hangzott el, amikor egy kisgyermekes anyuka érdeklődött a másik baba koráról: *Hány nappal vagytok fiatalabbak, mint mi?* További meglepetéssel szolgált a *Megnézhetlek benneteket?* kérdés. Ezen esetekben véleményem szerint meglepő, sőt zavaró a többes szám használata.

Érdeklődők vagyunk. Nyűgösek vagyunk. Fáradtak vagyunk. Sokat mosolygunk. Szép nagy a szemünk. Nagyon szeretjük a kekszét. A szülők által tett többes szám első személyű kijelentések között is jó néhány, az itt említettek közül mindegyik, ugyanazon vonásokat mutatja, tehát a benne szereplő többes szám ellenére voltaképpen a babával kapcsolatban ad tájékoztatást.

Megfigyelésemet egy rövid párbeszéddel is szemléltem. Egy járőrkelő *Szép a macis ruhátok* kijelentéssel megdicsérte egy baba ruháját, mire a szülő ezt válaszolta: *Igen,*

abban vagyunk. Talán hozzá sem kell tennem, az anya nem állatfigurás ruhát viselt.

Hogy mi állhat e jelenség hátterében? Véleményem szerint a sajátos kapcsolat a babák és szülei (nevelőik, gondozói) között. Olyan viszony, amit egyrészt a lét biztosítása, másrészt a ráutaltság határoz meg. Az embercsecsemő létfeltételeit tekintve koraszülött, léte a szüleitől, gondozóitól függ. Nem tudja megszerezni táplálékát, helyzetváltoztatásra nem képes, nem születik olyan reflexekkel, amely életveszélyben megmentené. A kisgyermeknek hosszú ideig anyja (nevelője, gondozója) az egyetlen, a legfőbb emberi kapcsolata. Mint már említettem, e kapcsolat nélkül a fiatal egyén elpusztulna. Egyes pszichológusok a szülő (nevelő, gondozó) és a gyerek közötti kapcsolatot ösztönhelyzetnek tekintik. A gyerekek életének korai szakaszában a velük fennálló kapcsolat rendszerint minden másnál fontosabb. A többes szám használatának okát abban látom, hogy a szeretet érzése a gyereket a szülőhöz (nevelőhöz, gondozóhoz) kapcsolja. Ebben a kapcsolatban az én és a másik kiegészítő, szerves részei egymásnak.

Nem gondolom, hogy a fent vázolt nyelvhasználat tudatos lenne. A pszichoanalitikus elméletek szerint a tudattalan képes bonyolult társadalmi kölcsönhatások felfogására, s a személyt ennek megfelelő viselkedésre készíti. Az ilyen képességből az következik, hogy a tudattalan külön gondolkodási mechanizmussal rendelkezik, mely párhuzamos a tudatos pszichikummal. Tulajdonképpen sok esetben a tudattalan irányítja a viselkedést, így a nyelvi viselkedést is. A többes szám használatában is közrejátszhat a tudattalan, így az érintett nem is észleli a tudatában zajló lelki folyamat nyelvhasználati következményét.

Batár Levente

Közösségalkítás és erkölcsnemesítés

Az Ifjúsági Tagozat Balassagyarmaton

Az Anyanyelvápolók Szövetségének Ifjúsági Tagozata 2005. március 5-én tartotta kihelyezett ülését a balassagyarmati Balassi Bálint Gimnáziumban. A vendéglátók *Bacsó Józsefné* tanárnő vezetésével, szülők, pedagógustársak és diákok lelkes részvételével készítették elő a rendezvényt.

A tanácskozás *Deme László* nyelvészprofesszor nyitó gondolataival kezdődött, aki többek között az anyanyelvi mozgalom morális értékéről, közösségalkító és erkölcsnemesítő szerepéről beszélt. A szakkörök névadásáról is szólt, kiemelve azt, hogy a névadó példakép is lehet. Munkásságát a tagok felkutathatják, feldolgozhatják. Az ismeretek birtokában utat mutató minta lehet tevékenységük, gondolkodásuk az édes anyanyelvről. Ezt követően *Kerekes Barnabás* tanító célzatú beszédében összehasonlította mai, hangossá, sietősé, erőszakossá, durvává váló világunkat a lassúbb tempót, türelmet, egymásra figyelést, tiszteletet mutató, hagyományt őrző és követő mozgalommal.

A hozzászólásokban egységesen megjelent az a nemes gondolat, hogy a szép, a helyes és az érthető beszédért mindenkinek a saját példamutatásával kell küzdenie, folyamatosan, erős hittel.

Pásztor Sándorné
(Balassi Bálint Gimnázium)

BÁRCZI GÉZA KIEJTÉSI ALAPÍTVÁNY

(Adószám: 18237993-1-41; honlap: <http://barczi.uw.hu> és <http://www.barczialtk>)

Közhasznúsági jelentés 2003-ról. Összes bevétel: 624 000 Ft. Ebből 30 000 Ft adomány, 30 000 Ft a szja 1%-ából, 300 000 Ft civilpályázati támogatás, 264 000 Ft könyveladásból. **Összes kiadás, ráfordítás:** 718 000 Ft. Ebből: 291 000 Ft fénymásoló- és vágógépvásárlásra (pályázat alapján), 150 000 Ft kitüntetésre és díjakra (több évre szólóan), 125 000 Ft az *eé-zó* jelölő-program munkálataira, 20 000 Ft az Anyám Fekete Rózsa Vers- és Prózamondó Verseny támogatására, 10 000 Ft az Anyanyelv-ápolók Szövetsége támogatására, 122 000 Ft könyvelésre, tudományos tanácskozássra és irodaszere. A 2003-as évet 522 000 Ft-tal kezdtük, és 428 000 Ft-tal zártuk. **Szakmai munka:** 2003. május 3–4-én a vöröskereszt Anyám Fekete Rózsa Vers- és Prózamondó Találkózón hét előadónak adtunk dicséret oklevelet szép kiejtéséért, *Csabai László* előadóművész pedig Bárczi-harang-díjban részesült. A 2003-as év számunkra legkiemelkedőbb eseménye a 110 éve született Bárczi Géza tiszteletére megrendezett, Könyvelői kiejtésünkért című tudományos tanácskozás volt. Ez alkalommal *dr. Elekfi László* és *dr. Wacha Imre* nyelv- tudósoknak átadtuk a Bárczi-harangot. Az év során számos kiadványt készítettünk elő. Az alapítvány kezelő szervének tagjai semmiféle díjazást nem kaptak.

Ide hírek. 2004. június 22-én Bárczi-harang-díjjal tüntettük ki *Szente Imre* író-költőt, Kalevala-fordítót. Megjelentettük *Buvári Márta* Mesék szébben című nagyszzerű magyarnépmese-gyűjteményét (20 csodás mese, Széplaki Cécília színés képeivel). Közzétettük a Bárczi Füzetek I. (A4-es méretű, 38 oldalas) számát, benne *Bolla Kálmán*, *Fodor Katalin* és *Wacha Imre* elvi és gyakorlati jelentőségű, 2003. november 19-én elhangzott előadását. **Köszönetnyilvánítás:** Szívvel köszönjük az szja-ból 2004 tavaszán fölajánlott 39 188 Ft-nyi 1%-okat! Az összegét teljes egészében az első Bárczi Füzet előállítására fordítottuk.

VISSZHANG

NEM MEGYEK EL!

Nemegyszer kissé nyersen, furcsán, olykor ellentmondásosan hatnak az egyes szám, első személyre vonatkoztatott tagadó mondatok, s el is kerüljük őket. Ilyesmikre gondolok: *Nem mondom meg, hol a Kosuth utca. – Nem adok gyulaiit. – Nem mondom meg, mikor indul a vonat. – Nem mondom meg, mennyi az idő. – Nem adom vissza a pénzt.* En úgy véltem (2004/2: 15), hogy azért furák az ilyenek, mert a cselekvés tagadását sokszor úgy értjük, mintha a (jó) szándék tagadását is magában foglalná. Piñón Kristóf elmondta (2005/2: 15), hogy a furcsaság oka az ott bemutatott esetekben más lehet: az, hogy egy-egy ige jelentése (pl. *megmond, visszaad*) bizonyos (előzetes) feltevést is tartalmaz. Tartalmazza például azt a feltevést, hogy „a tárgy által jelölt dolog megvan az alanyunk”. Bizonyos esetekben aztán a mondat valamely részletéből származó előfeltevés és a szituáció, amelyben a mondat elhangzik, nincsenek összhangban.

Megkérdem, hány óra van. Ha azt mondom: *Nem mondom meg, hány óra van!*, az azért furcsa és illetlen egy kicsit, mert a mondatnak előfeltevése, hogy a mondat tárgyában rejlő „időismeret” rendelkezésemre áll: tulajdonképpen tudom, hogy hány óra van, legalábbis a mondat ezt a benyomást kelti. Márpedig az adott beszédhelyzetben – amikor is kitérek a tartalmas válasz elől – ez feltehetőleg nem igaz. Vagy ha igaz, és mégsem mondom meg az időt, akkor... undok vagyok. De ez, tegyük fel bátran, nem áll fenn. Ha rendelkezésemre áll a tudás, én biztosan megmondom, hány óra van. A *Nem mondom meg, hány óra van* mondatban az „időismeret” mintha egyszerre meg is volna és hiányozna is, ezért suta a mondat. Valami ilyesmit szűrtem le Piñón Kristófnak a cikkemre adott válaszából.

Az egzisztenciális előfeltevések valóban fura stílushatást eredményezhetnek. Ha azt mondom a kollégámnak, hogy *Ma nem adok neked kétmilliárd forintot*, biztosan jól nevet rajtam: egyrészt tudja, hogy hónapról hónapra élünk, „állítólagos” (sejtetőleges) lehetőségeim nem

állnak fenn, másrészt mert nemcsak ma nem adok, hanem máskor sem adtam neki nagy összeget. A mondatban rejlő minden feltevés hamis, de erről mintha nem vennék tudomást.

Kérdés, hogy intranszitiv igékkel alkotott mondatokban mi okozza az egyes szám első személyű tagadó mondatok fura felhangját. *Gyere el a koncertemre!* – mondja a barátom, mire én: *Nem megyek el!* Ő erre megsértődik, pedig én csak azért nem megyek el, mert munkahelyi elfoglaltságom van. Ha meg azt mondom: *Sajnos, nem megyek el*, azt még furábbnak, határozottan ellentmondásosnak érzem.

Két lehetőség merül fel bennem, nem egyforma súllyal. Az egyik, hogy a mondatnak az az egzisztenciális előfeltevése, hogy én (mint a mondat alanyának referenciája) a mondat szokásos értelmezése szerint létezem, létezőnek feltételeződöm (igen, így van), de talán mégsem létezem, és ez stílárius feszültséghez vezet. A másik, hogy a *Nem megyek el* magyar mondatnak inkább az a szokásos módbeli mellékkértelme, hogy 'nem akarok elmenni' (és így 'nem megyek el'), mintsem az, hogy 'nem tudok elmenni' (s így 'nem megyek el'). Az adott intranszitiv ige esetében a második feltevés áll hozzám közelebb.

Megengedem, hogy az ilyen mellékkértelme nem abszolút érvényű, és bizonyára akad, aki azt is szokta mondani, hogy *El akartam menni, de nem mentem el*. A szokás azonban feltehetőleg jobban kedveli az olyan megoldást, amely – a félreértések elkerülése végett – „tisztább modalitást önt a pohárba”: *El akartam menni, de végül nem tudtam elmenni*.

Ehhez többet már nem szólok hozzá – mondhatnám, ha biztos volnék benne, hogy a hozzászólástól való tartózkodásomat akarom, és megvalósítását remélném.

Wacha Balázs

Nemzeti – országos – állami

Szából (számítógépemből) vette ki a szót dr. Böszörményi József a fenti témáról szóló cikkével (Edes Anyanyelvünk, 2005. 1: 6). Ez lett volna a következő „szalkám”, bár valószínűleg nem fejtettem volna ki olyan részletesen és alaposan, mint Böszörményi kolléga.

Amikor abban reménykedtünk, hogy majd az Európai Unió megvédi a kisebbségben élő magyarokat, azt mondtam: mit várunk olyan országoktól, ahol nem tudnak különbséget tenni a nemzet és az állam között? Böszörményi úr finoman azt írja, jelentésváltozáson ment át a *nation* szó. Igen, de miért is mosódott össze a két fogalom? Mert Anglia is, Franciaország is előbb módszeresen beolvasztott a területén élő minden népet, ezért nem volt szüksége külön szóra a nemzet megjelölésére. No de nekünk már igazán tudnunk kell, mi a különbség! Amíg Magyarország birodalom volt, számos nép élt határain belül, és hagyta is őket élni, fejlődni, olyannyira, hogy államalkotó nemzetekké fejlődtek. Most viszont a mi nemzetünk részei élnek több állam területén!

A *nemzeti* szónak helye van olyan fogalmakban, amelyek a nyelv-közösséghez, annak kultúrájához, hagyományaihoz kapcsolódnak. Így a Nemzeti Múzeumhoz, a Nemzeti Színházhoz hasonlóan indokolt volna a Széchényi Könyvtárát is Széchényi Nemzeti Könyvtárnak nevezni Országos helyett. Böszörményi úrral ellentétben úgy vélem, hogy amíg van forint, külön magyar pénznem, addig indokolt Nemzeti Bankról is beszélni, nem beszélve arról, hogy ez az elnevezés már nagyon régóta bevett. Talán még a fejlesztési terv is lehet *nemzeti* – attól függ, miről szól, és a Család- és Szociálpolitikai Intézet, a Gyermek- és Ifjúsági Közalapítvány is lehet *nemzeti*, hiszen a nemzet fennmaradását szolgálják. A többi példában tökéletesen egyetértünk.

Idetartozik, hogy nekem az is furcsán hat, amikor az Amerikai Egyesült Államok beszél nemzetről, holott a világ majd minden nemzetéből vannak ott állampolgárok. Ez ugyanolyan hamis, mint amikor a „védelmi minisztérium” éppen egy távoli ország megtámadását szervezi.

Buvári Márta

Kiírók és kitöltők

A pályázatok korát éljük. Mondják: egyes pályázati úrlapok kitöltése és a mellékletek beszerzése külön mesterség, sőt – művészet.

Különösen nehéz a feladat, ha a kérdések nem fogalmazták meg világosan, egyértelműen, hogy mire kívánnak választ.

Ismerősöm panaszkodik: az egyik pályázathoz két okiratot kellett csatolnia. Az úrlapon ez állt: *30 napnál nem régebbi cégkivonat és aláírási címpéldány* szükséges.

Ismerősöm közjegyzőnél kilincsel, és persze fizetett, míg végül hozzájutott az újolag keltezett és érvényesített aláírási címpéldányhoz. Utólag derült ki, hogy elég lett volna a régi, az eredeti.

A *30 napnál nem régebbi* jelző ebben a mondatban nem csupán a cégkivonatra, hanem az utána álló címpéldányra is vonatkozik. Elkerülhető lett volna a félreértés, ha a kiíró megcseréli a két elemet, így: *aláírási címpéldány és 30 napnál nem régebbi cégkivonat* szükséges.

Ha több pályázó, ráadásul pénzügyi lebonyolító adatait is kéri, gyakran nem világos, hogy a kérdés melyikhez tartozik.

Manapság ha azt szeretnénk, hogy a pályázat hibátlan legyen, nagy szerencse, ha a kitöltő egyszersmind kitűnő író. Csakhogy kellene előzőleg egy kitűnő kiíró is.

Gyárfás Endre

É. Kiss Katalin könyve anyanyelvünk állapotáról

Alig egy-két hónapja annak, hogy a Magyar Nemzet napilapnak A magyar nyelv esélyei a XXI. században című tanulságos cikksorozatában **Állóháború** címmel arról a szomorú tényről szerezhettek tudomást az olvasók, hogy a nyelvészek immár jó néhány éve életre-halálra menő vitákat folytatnak arról, hogy szükséges-e, szabad-e s lehet-e egyáltalán a nyelv változásaiba, életébe beavatkozni, azaz a nyelvművelés, anyanyelv-ápolás hasznos, szükséges s eredménnyel is kecsegtető tevékenység-e, vagy csupán áltudomány, kóklerség, nyelvészkedő amatőrök szélhámoskodása. Sajnos, a cikk címe megfelel a valóságnak: az említett két tábor között csakugyan kibékíthetetlen – vagy legalábbis annak látszó – ellentét feszül. Bár voltak már biztató kísérletek az ellentét feloldására, többek között éppen a mi lapunkban is (lásd Édes Anyanyelvünk 2004. 2: 6–7), eddig csak egyes személyek kölcsönös jó szándékának kifejezéséről számolhatunk be, áttörésről, a szembenállás megszűnéséről vagy legalábbis a megszűnési folyamat megindulásáról egyelőre még nem. Most, kezemben tartva É. Kiss Katalinnak anyanyelvünk állapotáról írott s már röviddel megjelenése után a Palládium Alapítvány díjával jutalmazott könyvét, úgy érzem, minden eddiginél jobb esély van a folyamat megindulására s akár kiteljesedésére is.

É. Kiss Katalin kötete ugyanis olyan könyv, amelyik – nem szólva arról, hogy nincs benne semmilyen disszonáns hang, nincs benne egyetlen olyan személyeskedő mondat vagy utalás sem, amely napjaink nyelvészeti megnyilvánulásaira, sajnos, ugyanúgy jellemző, mint politikai közéletünkre – pusztán azzal, amit mond, amit szerzője benne közérthető stílusban, gondos, igényes megfogalmazásban kifejt, nagymértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy a recenzióm elején említett állóháború végre megszűnjön, befejeződjön. Noha a szerző nem nyelvművelő, hanem a nyelvet formális keretben vizsgáló elméleti/leíró nyelvész, könyvében legnagyobb részben olyan megállapításokat olvashatunk, amelyeket az anyanyelv-ápolását (is) hivatása körébe tartozónak tekintő, nyelvművelő nyelvész is elfogad, s amelyekkel teljesen vagy nagyrészt egyetért.

Vonatkozik ez az őszinte elismerés mindjárt a legelső, egészen rövid, egyúttal a bevezető szerepét is betöltő, **Nyelvében él a nemzet** című fejezetre (9–11), amelynek már az első bekezdésében ilyen rokonszenvesen ír a szerző: „A magyar nemzet határokön átívelő egységét ma elsősorban a közös nyelv s az általa megtestesített közös kultúra tartja fenn. A Magyar Köztársaság határain kívül élő nemzetrészek csak nyelvükben, kultúrájukban élhetik meg magyarságukat. Az Európai Unió tagjává váló Magyar Köztársaság is – politikai, gazdasági, pénzügyi, védelmi jogosítványainak egy részéről lemondván – lényegében csak a magyar nyelv és kultúra ügyeiben tarthatja meg korlátlan szuverenitását. A magyar nyelv tehát a nemzet egységének, szuverenitásának szimbóluma és megtestesítője; nyelvünk állapota a nemzet állapotának kifejezője; nyelvünk jövője nemzetünk jövője is.” De vonatkozik a legrészleteseb-

ben kidolgozott fejezetre, a **Romlik-e a magyar nyelv?** címűre is (12–125), amelyben a napjaink nyelvhasználatára jellemző feltűnőbb mondattani, alaktani, hangtani módosulásokat, majd a szókincsünkben mutatkozó új változásokat tekinti át, a vizsgált tényekből arra a következtetésre jutva, hogy „az észlelt változások nem nyelvünk betegségének, hanem éppen egészségének, életerejének jelei” (9).

Legnagyobb részben ebben is egyetérthetünk vele. A nyelvi változások napjaink nyelvművelői szerint sem romlásstünetek, hiszen sokkal inkább fejlődéssel, gazdagodással, korszerűsödéssel járnak, mintsem a kifejezőkészség gyengülésével, azaz

romlással. Nekem kedvenc idézetem a nyelvújítás vezéralakjának, Kazinczy Ferencnek az a Neologismus című epigrammájából való, klasszikus tömörségű sora, amelyet a széphalomi mester a minden változást, változtatást, minden újat már eleve elmarasztalóknak címzett: „Az új, ha új is, jó, ha jó.” É. Kiss Katalin e kitűnő könyvében nem ok nélkül szögezi le többször is, főleg mondattani, alaktani vagy hangtani változásokról szólva, hogy azok nem a nyelvromlás tünetei, még akkor sem, ha a jelenlegi művelt köznyelvi normának nem felelnek meg. Legföljebb abban érzek némi túlzó egyszerűsítést, hogy az ő megfogalmazása szerint „Az új, terjedőben lévő változatok mindig ütköznek az uralkodó köznyelvi normával, hiszen a norma természetszerűleg mindig konzervatívabb, mint a tényleges nyelvhasználat – azonban az efféle feszültségek a mindenkori nyelvállapot szükségzerű velejárói, és *nem igényelnek beavatkozást*” (170; az én kiemelésem, G. L.).

A nyelvművelő miért ne mondhatná el véleményét egy-egy új, akár mondattani, akár alaktani, akár hangtani, akár egyéb változásról, hogy ezzel, ha idejében szól, esetleg valamelyest befolyásolja a változás menetét? Azt persze jogosan állapítja meg a szerző könyve más helyén, hogy „a nyelvészek nem lehetnek biztosak benne, hogy mindig helyesen ismerik fel a változások mozgatórugóit. Ugyanakkor kicsi az esélye, hogy a nyelv szerkezetének változásait mesterségesen befolyásolni lehessen” (73). Ezt nagyon jól tudják a nyelvművelők is. De mindennapi gyakorlatukból azt is tudják, hogy – legalábbis az igényes köznyelvi norma szempontjából tekintve – vannak olyan változástünetek, amelyek nem előnyösek, sőt nem kívánatosak (pl. a *-ba*, *-be* és *-ban*, *-ben* ragnak az írott szövegekben is terjedő összekeverése, a szólásoknak történelmi múltunk emlékeit eltüntető egybeomlása s ezáltal kilúgozása – *nem enged a 21-ből!* –, a rokonságnévi sornak *dédnagyapa*-, *dédnagyzüllő*-féle keverék formákkal való zavaró feltöltése, a *ledegradál*, *elszeparál* típusú, kétszeresen is igekötőzött alakoknak a művelt köznyelvben való terjedése stb.). És azt is tudják, hogy ha valóban kicsi is az esélye annak, hogy a nyelv szerkezetének változásait valamelyest képesek lennének módosítani – többnyire nem is erre törekszenek –, azért igenis, még erre is van valami esély. É. Kiss Katalin pl. ezt írja könyve egy helyén: „nem tudunk arra példát, hogy a nyelvművelés hatására egy

megindult magyar nyelvtani változás visszafordult volna” (16). Kérem, gondoljon csupán a szenvedő igeragozásnak nyelvünkbeli, részben idegen hatásra való túltengésére! A 19. századi hivatalos nyelvhasználatot szinte elárasztották a *tatiktetik*-ező szenvedő igealakok. Pusztán Molnár Gál Péternek A pesti mulatók című könyvéből tucatszámra idézhetném abból a korból az efféle mondatokat: „Van szerencsém megjegyezni, miszerint ezen kiállítási darab angol külön tudósítók leírása után *hozott színre*” (egy 1879-i plakát szövegéből); „Az előjövő tréfák a bohóc urak által *teljesítetnek*” (Fővárosi Lapok, 1868); „Kávéháznak csupán az az üzlet *tekintetik*..., mely utczai földfeletti helyiségben *gyakoroltatik*” (Vasárnapi Újság, 1874). Nehéz kétségbe vonni, hogy a *tatiktetik* a századforduló nyelv-művelői által indított ossztűz nyomán szorult ki a nyelvből. Ma inkább azt mondjuk: jó, hogy visszaszorult, de hogy ennyire, az már szinte túlzás!

A változásokra egyébként épp a nyelv-művelő nyelvészek figyelnek fel először, hiszen rendszeresen kapnak municiót az anyanyelvüket szerető és rejtelmi iránt érdeklődő laikus, de tiszteletet érdemlő nyelvvédőktől. É. Kiss Katalin pl. tévesen állapította meg, hogy „A magyar leíró nyelvészet először 1976-ban és 1978-ban adott hírt e jelenségről [mármost a *természetesen*, hogy típusú szerkezet terjedéséről] (E. Abaffy 1976; Szalamin 1978); a nyelv-művelő irodalom pedig csak 1985 óta foglalkozik vele” (22). Tévesen, mert Kovalovszky Miklós már 1973-ban önálló cikkben foglalkozott e kérdéssel „Nyilván, hogy így rossz” című írásában (Anyanyelvi kaleidoszkóp. Szerk. Grétsy László. Gondolat, 1973. 182). Vagyis e gazdag és terjedelmes fejezetről azt állapíthatjuk meg, hogy 90%-ban akár nyelv-művelő nyelvész is írhatta volna – persze csakis kiválóan képzett nyelvész, ugyanis a szerző is az –, de egy-két megállapítása kevesebbet feltételez a nyelv-művelésről, mint amennyire az képes.

Amíg e nagy, az egész kötetnek több mint kétharmadát kitevő, egészében rendkívül gazdag tartalmú fejezetről őszinte elismerésem mellett néhány bíráló megjegyzést is ejtettem, a további két fejezetről – **Fennmarad-e a magyar nyelv?** (126–69), valamint **Teendőök** (170–7) – csak a legnagyobb dicséret hangján szólhatok. Sőt, ehhez még hozzá kell kapcsolnom az előzőkben tárgyalt, nagy fejezet 8. pontját (A magyar nyelv a kétnyelvűségben: 91–125) is. Még soha egyetlen szak- vagy kézikönyvben nem olvastam olyan szemléletes, lényeglátató – s olykor torokszorító – sorokat a határon túli magyarság anyanyelvének állapotáról, továbbélési esélyeiről, az ezzel kapcsolatos nyelvstratégiai feladatokról, mint e könyvnek a 91. oldalról a kötet végéig terjedő részében. Ennek részben az is oka, hogy nem ismerem teljes egészében azokat a szakmunkákat, amelyek a határon túli magyarság nyelvi és kulturális helyzetével, a tömb- és a szórványmagyarság problémáival, a kétnyelvűség különböző fokozataival foglalkoznak. Azt azonban bátran ki merem jelenteni, hogy amit a szerző a teendőkről, a nyelvstratégiai feladatokról – a kisebbségek nyelvi jogai elismertetésének, a magyar nyelv presztízse növelésének, a magyar nyelvhasználat szinterei bővítésének, valamint az európai uniós nyelvek egyenjogúsága melletti kiállásnak szükségességéről – ír, azt mindenki velünk kellene ismertetni; mindenkivel, aki számára nem közömbös a magyar nyelv és a magyar nemzet sorsa.

Ismertetésem elején a kiváló kötet első bekezdéséből emeltem ki egy fontosnak ítélt részt. Most, végére érve mondani valómnak, a könyv utolsó sorait másolom ide:

„A magyar nyelv pozícióinak védelmét a peremterületek védelmével kell kezdenünk – nehogy beteljesedjék a mondás, mely egy mára román anyanyelvűvé lett csángó falu temetőjének kapujára van vésvé:

Voltunk mint tük, lesztek mint mük.” (É. Kiss Katalin: *Anyanyelvünk állapotáról. Osiris Kiadó, 2004. 190 oldal.*)

Grétsy László

Eltávozott a költészet nagy tudósa Fónagy Iván 1920–2005

Szomorú hír érkezett Párizsból: április 11-én, 85 éves korában elhunyt **Fónagy Iván** nyelvész, az MTA külső tagja, a fonetika és a stilisztika nemzetközi tekintélyű mestere.

Fónagy Iván Budapesten született, egyetemi tanulmányait a kolozsvári Bolyai Egyetemen és a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen végezte. 1950-től az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa, 1957-től tíz éven át a fonetikai osztály vezetője volt. 1967-től Franciaországban élt és dolgozott mint a Párizsi Egyetem vendégtanára, majd a CNRS (Országos Tudományos Kutatási Központ) kutatásvezetője.

Ahogy szokás tudós költőkről beszélni, Fónagy Ivánról bizvást elmondhatjuk, hogy a költészet tudósa volt. Alapképzettsége szerint fonetikus, de elsősorban a nyelv esztétikai funkciója érdekelte. Erről írta főbb műveit: *A költői nyelv hangtanából* című könyvét (1959), amellyel tudományos hírnevét megalapozta (ez harminc évvel később új utószóval kibővíttve újból megjelent), a többnyire az Általános Nyelvészeti Tanulmányok kötetében publikált nagy tanulmányait (A stílus híreiről). A beszéd kettős kódolása, Kifejezés mint tartalom, Nyelvek a nyelvben, A költői kutatásról) és Füst Milán Öregség című versének kötetnyi terjedelmű „dallamfejtését” (1974).

Bár Fónagy Iván az 1960-as évek második felétől „tartósan” (sejtettük, hogy véglegesen) külföldön tartózkodott, nem szakadt meg a kapcsolata a hazai tudományos élettel sem. Ő írta a Világirodalmi lexikon (1970–1996) stilisztikai cikkeinek egy részét; ezek némelyike (pl. a hasonlatról vagy a metaforáról szóló) önálló értekezéssel ér fel. Élete vége felé (1999-ben) *A költői nyelvről* című könyvében még egyszer összefoglalta mindannak a lényegét, amit erről a témáról tudott. És úgy, ahogyan csak ő tudta: a kiemelkedő elméleti felkészültséget, szakirodalmi tájékozottságot lebilincselő olvasmányossággal, élvezetes stílussal párosítva.

Amikor legutóbb, a múlt év szeptemberében, Budapesten járt, és előadást tartott a Nyelvtudományi Intézetben (a hanglejtés funkcióiról), még egyszer megcsodálhattuk szellemének frissességét, személyiségének varázsát. Ugyanennek a napnak délutánján baráti beszélgetésen is találkozott az intézet kutatóival, felidézve hosszú pályafutásának (nem csupán humoros) epizódjait. Ekkor tudtuk meg róla, hogy 1944-ben (Major Tamás csoportjának tagjaként, Gobbi Hilda és Várkonyi Zoltán társaságában) részt vett a nyilasrendszerrel és a náci megszállókkal szembeni ellenállásban. Ezt bizony nem tetteztük volna fel erről a törekeny alkatú, szelíd tudósról!

Fónagy Ivántól búcsúzva ebben a lapban arról sem illik megfeledkezni, hogy volt egy nyelv-művelő tárgyú kisebb könyve is, a Soltész Katalinnal társszerzőségben írt *A mozgalmi nyelvről* (1954). Ez a kiadvány – bár létrejöttében közrejátszhatott a Révaiék indította demagóg „bürokráciaellenes kampány” is – végeredményben ahhoz az írói-újságírói kezdeményezéshez kapcsolódott, amely két évvel később a forradalom kitöréséhez vezetett.

A kínba még csak most fogunk, mi restek,
de te már aláírtad művedet.

– idézhetjük ebből a szomorú alkalomból József Attilának Kosztolányira vonatkozó sorait. Akár jellekesnek is tekinthető az a véletlen, hogy a költészet tudományának legkiválóbb magyar művelője éppen a költészet napján, József Attila születésének századik évfordulóján távozott az élők sorából. De kivételes életműve velünk marad, mércét, mégpedig nem könnyen teljesíthető mércét állítva mindazok elé, akik ma vagy a jövőben stilisztikával foglalkoznak.

Kemény Gábor

Ágnes asszony szöghaja meg a komor bika

A Nyelvtudományi Intézet nyelvművelő osztálya a kívül-állók számára főleg arról ismert, hogy itt működik a Magyar Tudományos Akadémia nyelvi tanácsadó szolgálata, az úgynevezett közönségszolgálat, amely kétséges esetekben választ ad (ha tud) az érdeklődők nyelvi problémáira telefonon, levélben, e-mailben. Ezenkívül természetesen tudományos kutatás is folyik az osztályon, részben egyéni, részben munkacsoportokban, de a közönség számára ennél is fontosabb, mert közvetlenül hasznosítható tevékenységünk évtizedek óta a nyelvhasználatot segítő szótárak, szótárszerű enciklopédiák, kézikönyvek készítése a Nyelvművelő kézikönyvtől kezdve a gyermekeknek írott Képes diákszótárig.

Jelenleg is dolgozunk egy szótáron, mégpedig egy valódi értelmező szótáron, amely nem kíván vetélytársa lenni a 2003-ban megjelent új Magyar értelmező kéziszótárnak, nem is lehet az, hiszen jóval kevesebb címszót dolgoz föl, ezeket viszont komplex módon. Ez azt jelenti, hogy a mintegy 16 000 szó minden fontos jelentéséhez az értelmezésen kívül példamondatokat, irodalmi idézeteket is adunk, valamint szinonimasorokat, ha lehetséges, antonimákat, szólásokat, közmondásokat, tájszókát, etimológiát, és ha szükséges, egy külön szóhasználati rovatban minden egyéb információt a szó elválasztásától, ragozásától kezdve bonyolultabb kommunikációs problémákig, ideértve a szó esetlegesen eltérő használatát a magyar nyelvterület egyes részein vagy a megszólítási, köszönési formulákat. Nem írom meg most az immár lassan megjelenés előtt álló szótárnak sem a címét, sem a kiadóját, hiszen ez itt „nem a reklám helye”. Inkább bemutatok néhány példát arra, milyen meglepetések érhetik az embert szótárírás közben.

Nem is a vadonatúj, még sehol sem szótározott szavak vagy az új jelentések értelmezésének problémáival kívánom utatni az olvasókat. Az általános iskolások talán ki is nevetnék a „nyelvész néniket”, akiknek némi problémát okozott, hogy a *mágneskártya* vagy a *csipkártya* szócikkben példálózzanak a bankkártyájukkal vagy a telefonkártyájukkal. Mindenesetre fizikából jelenleg elég jól állunk már, részben pótolva gimnáziumi hiányosságainkat. Gondoltuk ezek után, hogy a régi szavakkal, például Arany János szavaival már nem lesz ennyi bajunk. Sajnos, ez sem egészen így volt.

Az „*Ösztövré kútágas, hórihorgas gémmel*” Toldi-sor csak annyiban jelentett gondot, hogy melyik szónál is vegyük föl ezt az idézetet. Hiszen a mai főiskolásoknak – tehát nem a Toldit tanuló hatodikosoknak – minden egyes szó félig-meddig ismeretlen. A *hórihorgas* még csak értelmes egy részük számára, gémeskutát is láttak már, bár nagyon kevesen tudják megmondani, melyik része a *kútágas*, és melyik a *gém*. Az *ösztövré* szónál azonban rendszerint megáll a tudomány, pedig ez a szó a Toldi második énekében is előfordul egy szegény, ebédre készített nyúllal kapcsolatban. Sebaj, valahogy eldőlt ez a kérdés is, s jött a következő: legyen *szöghaj* címszavunk. Legyen, mert újabb jelentésében (‘merek, egyenes szálú haj’) valahol előfordul a szótárban, régi, hajszínrre vonatkozó jelentését pedig a mai fiatalok már nem ismerik.

Az ember természetesen legújabb szótárunkat, a Magyar értelmező kéziszótár (ÉKsz.) átdolgozott kiadását lapozza föl először, s nem hisz a szemének: barnás, feketés színű hajról olvas, holott mindig úgy tudta, hogy a szög

színnév szőkésbarna, gesztenyeszínű hajra vagy szőzetre utal. Hamar megvan ennek az értelmezésnek a forrása is: a hétkötepes értelmező szótár *szög/3* szócikkének 2. pontja ‘feketébe játszó vagy fekete (haj)’ jelentést ad meg, s bizonyítékként Ágnes asszony balladájának két (nem egymást követő) versszakából idéz. Az egyikben ezt írja Arany: „Szöghaját is megsimítja, Nehogy azt higgyék: *megbomlott*.” A másikban: „Őszbe fordul a zilált haj, Már nem holló, nem is ében”. (A szócikk 1. pontja ‘barna’ hajról, a 3. ‘világosbarna’ hajról ír, meggyőző példával csak az utóbbi van alátámasztva.) A lecke tehát föl volt adva. Úgy hozta a sors, hogy egyik legkiválóbb szócikkíróknak, Szirmai Diánának jutott a feladat, aki az én dilemmámról mit sem tudva, ám a kérdésnek alaposan utánanézőve, sok adat birtokában a szög régi, színnevi jelentését szőkésbarnaként értelmezte. Ő A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának adatait találta a legmeggyőzőbbeknek, ‘szőke’ és ‘barna’ jelentésekkel, ezenkívül a Czuczor–Fogarasi-féle szótár ‘gesztenyeszínű’, ‘az érett gesztenyehéjhoz hasonló’ meghatározásait (e szótár szerint a *szögsárga ló*: ‘sötétes, barnás sárga’). Kosztolányi pedig így írt az Édes Annában: „Haja ... nem volt szőke, hanem a gesztenyeszín és a szőke közötti árnyalatú, szöghaj”. Örvendezhetnék, hogy ezek az adatok az én esetleges tudásomat igazolják, ha ezek után tudnám, milyen színű is volt Ágnes asszony haja! Mert hajlik ugyan a jelentés a hozzá legközelebb álló színárnyalat, a barna felé, de hogy „holló” meg „ében”?! A kérdés tisztázása alighanem az Arany-kutatókra marad.

Ennél is kínosabb élményben volt részem, amikor találkoztam a *komor biká*-val. A *komor* szócikkhez kerestem egy épkézláb példát, amikor rá kellett döbennem, hogy több mint negyven éven át úgy idézgettem a Toldi e sorát: „Mint komor bikáé, olyan a járása”, hogy fogalmam sem volt, milyen a komor bika. Milyen lenne? Hát, ugye, rosszkedvű. A bika már csak ilyen állat. És ingerlékeny is, mindenesetre jobb nem piszkálni. És egyáltalán, látott már valaki vidám bikát? Városi ember aligha. Az sem igen zavart, hogy Toldi Miklós nem egyszerűen rosszkedvű volt, mint ahogy komor az ember a napi híreket hallgatva, mert a szeme pillantása még csak hagyján, de „Mint a sértett vadkan, fú vészett dühében...”. De jó, hogy soha nem tanítottam hatodikban! Eszembe se jutott volna utánanézni, mondjuk a Toldi-szótárban, ha egy éles eszű diáknak feltűnik, hogy itt valami nincs rendben. De most már tudom, hogy *komor*-nak a rosszul vagy későn herélt állatot nevezik, amelynek részben megmaradnak a nemi ösztönei. Ha lóval történik ilyesmi, kezelhetetlen, használhatatlan lesz az állat. Ezt a jelentést még az ÉKsz. is tudja, pedig ott többnyire csak a széles körben ismert tájszók szerepelnek. Az Új magyar tájszótárnak valóban van adata a szóra a Dunántúlról is, de még több az Alföldről, a Hajdúságból és természetesen – Nagyszalontáról. Azóta azt is megtudtam, hogy ott még ma is értik, a városi emberek is, a költőnek ezt a szavát is...

Mi ebből a tanulság? Az én számomra az, hogy nem kellene annyit csóválnom a fejem, ha a mai diákok nem értik például az *ösztövré* szót... Vagyis hogy tanárként és szótáríróként is legyen szerény, szerényebb, mint eddig. Mert a nyelv hatalmas – és nem csak az Arany Jánosé.

Bíró Ágnes

Új szavak, kifejezések (35.)

Az új értelmező kéziszótárban nem található szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül az első előfordulásokat szemléljük. Várjuk olvasóink észrevételeit is!

adathalászat – az elektronikus bankszámlával kapcsolatos, pénzt érő bizalmas adat (pl. PIN-kód) furfangos megszerzése.

afrofonás – eredetileg ősi női hajviselet; ma új divat. A saját haját apró tincsekre szedik, póthajjal meghosszabbítják, majd tincsenként újra befonják.

albetétesített – társasházi lakások külön jogi formája. „Új lakások eladók *albetétesített* társasházban.”

bosu – egy félbevágott labdára emlékeztető tornaszer. Angol eredetű szó: *both sides up*. „Barátkozunk meg a *bosival*.” (<http://www.origo.hu/noilapozo/elemod/20050228baratkozunk.html>)

bugyi – új jelentése: műanyag tasak, amelybe az iratokat behúzzák. „A fénymásolatot betettem a *bugyiba*, most már lefűzhető.”

csavarda – csavarokat áruló üzlet. (Egy teherautó felirata.)

falatka – (különösen álló) fogadáson, többnyire fogpiszkálóval átszúrva kínált egyetlen falatnyi szendvics.

fogékszer – csiszolt üveg, drágakő vagy arany ékszer, amelyet a fog felszínére ragasztanak. „A *fogékszer* nem károsítja a fogakat, és bármikor eltávolítható.” (<http://www.sanoral.hu/faq.html>)

fogkozmetikus – fogékszereket készítő szakember.

franciabugyi – kis sortra emlékeztető női vagy férfi alsónemű; száras bugyi.

gofrifonás – az afrofonáshoz hasonló, hozzáadott előre megformázott műhajjal való fonás.

jogosítványturizmus – a jogosítvány könnyű megszerzése céljából más országba irányuló utazás (Népszabadság, 2005. április 7.).

körömmatrica – körömrre ragasztható színes, figurális lenyomat. „A lakkozást strasszokkal, *körömmatricákkal* bolondíthatod meg.” (IM 2000. július)

szlip – hagyományos szabású női vagy férfi alsónemű.

számlaelterítés – az internetes bűnözés egyik formája, amelynek következményeként az elektronikus bankszámla tulajdonosának tudta nélkül hajtanak végre a számlán tranzakciókat.

Összeállításunkban **Márton Edina** és **Dede Éva** javaslataiból is válogattunk.

B. G.
balazsge@due.hu

Szerkesztőségünkbe beérkezett új nyelvészeti kiadványok

Ágoston Mihály: Államneveink írás- és éjtésmódja – Köznyelvünkben használt mai államneveink (Különös tekintettel a rövidebb névváltozatra). Magyar Szó, Kilátó Könyvek 1., Újvidék, 2004.

Bárdosi Vilmos–Kiss Gábor: Közmondások. 3000 magyar közmondás és szójárás betűrendes értelmező dióhéjszótára. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Bárdosi Vilmos–Kiss Gábor: Szólások. 5000 magyar állandósult szókapcsolat betűrendes értelmező dióhéjszótára. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Berényi Eszter: Nyelvi alapozó. Az idegen nyelvet tanulóknak. Krónika Nova Kiadó, Budapest, 2005.

Kincses Kovács Éva: Kaleidoszkóp a világra. Válogatott tanulmányok. (H. n., é. n. [Debrecen, 2005.])

Kiss Jenő: Dialektológia és nyelv-tudomány: hagyomány és korszerűség. Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián 2001. MTA, Budapest.

Litovkina Anna, T.–Vargha Katalin: Éhes diák pakkal álmodik. Egyetemisták közmondás-eltávolításai. Budapest, 2005.

Litovkina Anna, T.–Vargha Katalin: Viccében él a nemzet. Magyar közmondás-paródiák. Budapest, 2005.

Litovkina Anna, T.–Wolfgang Mieder: „A közmondást nem hiába mondják”. Vizsgálatok a proverbsok természetéről és használatáról. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Simigné Fenyő Sarolta–Bodnár Ildikó (szerk.): Sokszínű nyelvészet. Nyelvészeti kutatások a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán. Miskolc, 2005.

Szathmári István: A magyar stilisztika a kezdetektől a XX. század végéig. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2005.

Szathmári István: A szűkebb és tágabb haza nyelve. Néprajvi és irodalmi nyelvi tanulmányok. Szerk. Tátrai Szilárd és Tolcsvai Nagy Gábor. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest, 2005.

Zimányi Árpád (szerk.): Tanulmányok a magyar nyelvről. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2005.

HÍREK

80. születésnapján köszöntötték munkatársai, barátai **Szathmári István** professor emeritust 2005. március 8-án az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékén.

*

2005. március 16-án az MTA székházában 31 fiatal kutató vehette át az *Akadémiai Ifjúsági Díjat*, köztük lapunk gyakori szerzője, **Domonkosi Ágnes**. Gratulálunk!

*

A magyar nyelv hete országos rendezvényt sorozat központi megnyitó ünnepségének idén Szombathely adott otthont április 5-én. Az ünnepi eseményt **Bozoki András** kulturális miniszter méltatta és nyitotta meg, majd ezt két szakmai előadás követte. **Deme László** *A nyilvános megszólalás kultúrája* címmel – ez volt az idei hét központi témája –, **Balázs Géza** pedig *Magyar nyelvstratégia* címmel tartott előadást.

*

Nyelvészek az irodalomról címmel tartottak konferenciát 2005. április 11-én, a költészet napján a kiskunhalasi Csipkeházban. A konferenciát **dr. Várnai László** polgármester nyitotta meg. **Nagy L. János** és **Balázs Géza** József Attila költészetéről beszélt.

*

Debrecenben 2005. április 11-én tartották a *szép magyar beszéd* Kazinczy Ferenc versenyének ünnepélyes megnyitóját.

*

József Attila, a stílus művésze címmel konferenciát rendeztek Debrecenben április 11-én, a költő születésének centenáriumán. Összesen 13 előadás hangzott el. Szerkesztőségünket **Kemény Gábor** képviselte *Babits-motívumok József Attila-versekben* című előadásával.

*

Veszélyeztetett örökség – veszélyeztetett kultúrák címmel a csángókról tartottak konferenciát a Teleki László Alapítvány szervezésében 2005. április 14-én és 15-én.

*

45 éve indult meg a magyar nyelvű képzés a nyitrai Konstantín Egyetemen. Ebből az alkalomból 2005. június 2–4. között névtani találkozót rendeznek a szlovákiai városban.

*

A nő helye a magyar nyelvhasználatban címmel 2005. szeptember 8-án és 9-én konferenciát szerveznek a Szegedi Tudományegyetemen.

PONTOZÓ

Mindenekelőtt a 2005. évi 1. számunkban közzétett rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Címszereplők. 1. Tudálékos. 2. Sportzakó (de elfogadtuk a meghatározásnak szintén megfelelő *szólószakó* és *zsokézakó* szót is). 3. Térnyeres. 4. Izocianát. 5. Hatványoz. 6. Határzóna. 7. Anyakönyv. 8. Aranypénz. A függőleges 3. és 7. sorban összeolvasható két nőalak: Dorottya, Karnyóné. A két nőalak életre keltője a 200. éve, 1805. január 28-án elhunyt Csokonai Vitéz Mihály.

II. Ide – oda. 1. Libatepertő. 2. Tevekaraván. 3. Megvesztegethetetlen. 4. Cserekereskedelem.

III. Háromlépcsős népdalkeresés. 1. Óvatos – avatás. 2. Fényár – fanyar. 3. Szórás – szőrös. 4. Kanyar – kenyér. 5. Száraz – szőröz. 6. Libben – lobbán. 7. Apukás – epikus. 8. Emelet – ámulat. A második meghatározásoknak megfelelő szavak utolsó magánhangzói felülről lefelé: ÁAÖÉÖAUA. A keresett népdal-, illetve nótásor: Káka tövén költ a ruca.

IV. Beke György a nyelvről. Egy nyelvhez ugyanúgy odatarozik a szavak zenéje, a hangok pengése, mint a szavak értelme.

Azok közül az olvasóink közül, akik megfejtésükkel megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 60 pontot, ezúttal a következők részesülnek könyvjutalomban: Ambach Éva, Szekszárd, Székely Bertalan u. 41. II. 10. (7100); Antal Magda, 400 320 Kolozsvár (Cluj), Fântânele Nr. 57/5; Arató Nándor, Mohács, Kinizsi u. 10. (7700); Beszélni nehéz! kör, Közös Igazgatású Oktatási Intézmény, Borjád, Kossuth u. 11. (7756); Bozsóné Kolosai Éva, Kazincbarcika, Paál László u. 10. (3700); Luterán Anita, Debrecen, Vígkedvű Mihály u. 17. II. 9. (4024); Majorné Pál Katalin, Rád, Szent István u. 4. (2613); Révész Ágnes, Kecskemét, Lóverseny u. 11. (6000); Szikora Klaudia, Csorvás, Hunyadi u. 34. (5920); Sztrucska Károlyné, Budapest, Ady Endre út 59. X. 32. (1215). A nyereményeket postán küldjük el.

A Pontozó új feladatai

I. Verscímek. Olvasóinknak Petőfi Sándor kilenc versének címére kell rátalálniuk e rejtvényből. Nyolcra úgy, hogy a cím egy részét (vagy a versnek a címet is tartalmazó kezdő sorát) már megadtuk, csupán mindegyiknek az elejéről hiányzik egy-két szó. Ezeket a hiányzó részeket kell beírni az ábrába. Helyes megfejtés esetén az ábrában a bal felső saroktól a jobb alsó sarokig tartó átlóban megtalálják a kilencedik vers címét is. Az ábrába való beírás nyomán kialakuló címekért 1-1 pont jár, az átlóból kiolvasható kilencedikért pedig 10! Összesen tehát 18 pontot lehet szerezni.

1. ... gyászba öltözék									
2. ... a vándorélet									
3. ... amilyen nagy									
4. ... Alföldön									
5. ... hova									
6. ... most									
7. ... -hoz									
8. ... föld									

II. Író és műve. Olvasóink feladata a meghatározásoknak megfelelő ötbetűs, illetve betűjegyes szavaknak az ábrába való beírása. Helyes megoldás esetén az első oszlopban egy kortárs magyar író neve, az utolsóban pedig egyik művének címe olvasható. Az író és műve nevéért egyaránt 8-8 pont jár, a teljes megfejtés tehát 16 pontot ér.

1. Ázsiai ország
2. Than Mór szülőhelye (az egyik négyzetben kétjegyű betű!)
3. Puccini egyik hőse
4. Szeretetalakoma
5. Nyugtalankodik, szorong
6. Hegység Oroszországban
7. Ugyebár
8. Nálunk is honos ragadozó
9. .... László költő (1703–1764)
10. Váráról ismert északi községünk

III. Oda-vissza, szóról szóra! Az oda-vissza olvasható mondatok közül a magyar nyelvben alighanem azok ki-gondolása – rejtvény esetében: megfejtése – a legnehezebb, amelyekben nem betűnként (*goromba rab morog*), nem is szótagonként (*mar-ha-fő nem fő ha-mar*), hanem szavanként kell visszafelé olvasni a szöveget, mint pl. ebben: *török követ szól: követ török*. Mi most egy ilyen típusú feladattal tesszük próbára olvasóink rejtvényfejtői találmányosságát. A megadott meghatározásokat olyan öt-szavas mondatokkal kell kifejezniük, amelyek szavanként olvasva oda-vissza azonosak. Könnyítésül mindenhol megadjuk a megfejtés középső, tehát a mondat tengelyében elhelyezkedő szavát. Minden helyes megoldás 4 pontot ér, olvasóink tehát e rejtvény megfejtésével 20 pontot szerezhetnek.

A hős hadvezér a szigetvári erődítmény közelében zsinóros felsőkabátban lesi jöttömet

.... Zrínyi ....

Éppen az istálló felé tart a helyes és ügyes paripa

.... most ....

Árpád atyja, hol helyezéd el aluszékony málhás jószágodat?

.... hová ....

Nyugtalanítják a közterhek az alkirályt fölnevelő települést

.... várost ....

Vajh a bújkáló gyanúsított fenntartja-e magát fűszerekkel dúsított tejtermékkel?

.... megél ....

IV. Nyolcszor nyolc. Megfejtőink a vízszintes sorok helyes kitöltése után az ábra felső sarkából kiindulva átlósan a jobb alsó sarokig egy 200 éve született német

drámaíró nevére találhatnak. Utána, ha a sorokat ügyesen átrendezik, ugyanebben az átlóban egyik drámájának címét is felfedezhetik. Mi a szerző neve és művének címe? Mindkettőért 8 pont jár, tehát e rejtvényvel 16 pontot lehet szerezni.

1. Cukrászkészítmény. 2. Álldogálás. 3. Öltözék tisztítására szolgál. 4. Hírhedt római császár. 5. Puccini-opera címszereplője. 6. Ráspolyozási eredmény. 7. História. 8. Önuralom, higgadság.

V. Nagy László a nyelvről. Ha még élne, július 17-én lenne 80 éves a 20. század jeles költője, Nagy László. Reá emlékezve mai keresztrejtvényünk fő soraiban tőle idézünk egy nyelvünkkel kapcsolatos gondolatot. Ezt kell beküldeni. Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 89 pont, de már 65 pont is elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A rejtvények megoldását **2005. szeptember 15-ig** kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak jó szórakozást és a rejtvényekkel a nyári hónapokban való sikeres megbirkózást kívánunk – a Pontozó rovat gazdájával, **Grétsy Lászlóval** együtt – a feladványok készítői:

Bencze Imre (III.)
Doroszlai Elekné (II.)
Harmati Gizella (IV.)
Láng Miklós (I.)
Schmidt János (V.)

MINDANNYIUNK FÁJDALMA

1	2	3	4	5	6	7	M	8	9	10	11	12	13	14
15								16						
	17						18							
19						20				21			22	
GY		23			24		25			26		27	28	
29	30				31	32				33	34		35	
36		37		38					39			40		
K			41					42						É
	43						44					45		
46			47			48					49		50	
51		52		53	54				55	56		57		E
		58	59		60					61			62	
	63				64				65					
66								67						68
69							Á							

VÍZSZINTES: 1. Nagy László szavainak első része. 15. Az aljához zuhan. **16.** Kínai nagyváros a Jangce partján. **17.** Duzzogva neheztedl. **18.** A tenger alatt fegyver, az iskolapad alatt játék! **19.** Ems-parti német város. **20.** Bibliai menyegző helye. **21.** Tiltószó. **23.** Pozitív elektród. **25.** Érvek csatája. **27.** Sebkötöző anyag. **29.** Végtelen ré! **31.** Zsombor egyik beceneve. **33.** A fordítottja is igekötő. **35.** Lányunk férje. **36.** Minarik ...; Garas Dezső filmfőszerepe. **38.** Fortély. **39.** Buenos ...; Argentína fővárosa. **43.** A Pinkába ömlő patak. **44.** Becézett Andrea. **45.** Konyhai edény. **46.** Havon is, vízben is használt sporteszköz. **47.** Az aktínium vegyjele. **48.** ... Moro; tragikus sorsú olasz politikus. **50.** Melléknév. **51.** Természettudományi kar, rövid. **53.** Hosszú ideig. **55.** Képzőművészeti alkotás. **58.** Associated Press, rövid. **60.** Veterán lengyel labdarúgó, az 1974-es vb gólkirálya (Grzegorz). **61.** Zacskószerű tartó. **63.** Tudományos kötetek, tankönyvek szerzője. **65.** Kitelepített rovar. **66.** Helység és patak Kovásznától délnyugatra. **67.** Laborc-parti település Szlovákiában, Trefort Ágoston 19. századi politikus szülőhelye. **69.** A költő szavainak harmadik, befejező része.

FÜGGŐLEGES: 1. Bútoripari alapanyag. **2.** Dédelgetett vágó. **3.** Gyalogosok közlekednek rajta. **4.** Séd-parti „porcelánváros”. **5.** Lopakodó. **6.** ... Blas; Le Sage címszereplő regényhőse. **7.** Potykaszelet! **8.** Névtelen. **9.** Torkunk része. **10.** Yellowstone National Park, rövid. **11.** Flamand író (Piet van, 1920–1984). **12.** Megfilmesített regénye az Indul a bakterház (Sándor). **13.** Szürkének, érdektelennek tartó. **14.** Némán lógó! **18.** Ma már tévékészüléknek mondjuk. **19.** Nagy László szavainak második része. **22.** Selymet készít. **24.** Darabos gyümölcsíz. **26.** Igazolt máshollét. **28.** Dátum része. **30.** Cukroz. **32.** Friss sérülés nyoma. **34.** Gyepplő, tájszóval. **37.** Egyházak Világtanácsa, rövid. **38.** Település a Kassai-medencében. **39.** Hatalmas hegységrendszer Dél-Amerikában. **40.** Nincs szárnya, mégis leszáll! **41.** Erácska. **42.** West ...; London nyugati része. **46.** S a többi, rövid. **48.** Határozott szándék. **49.** A bázeli harangok című regény írója (Louis). **52.** Néhai komikus színész (László). **54.** Finom ételaj. **56.** Parányi. **57.** A sonka vastag csontja. **59.** Tintafojt. **62.** Firenze folyója. **63.** Percegó rovar. **64.** Központi Statisztikai Hivatal, rövid. **65.** Óriási gyógy. **66.** Saint, rövid. **67.** Horvát autók jelzése. **68.** A végén csattan!

Schmidt János

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Patináns éttermünkben megtalálja a magyar konyha remekeit.

Figyelmükbe ajánljuk Háláslénket. Rendezvények, Esküvők lebonyolítását vállaljuk.

Különtermeinkkel és borospincénkkel (20 fajta magyar bor) várjuk kedves vendégeinket.

Pedáns, szextáns, de: patinás! (B. G.)

2005. ÁPRILIS 11., HÉTFŐ – BÉKÉSI MEGYEI HÍRLAP

MEGYEI KÖRKÉP

Közös lónak túrós a háta

FELÚJÍTÁS Egymásra vár a csabai önkormányzat és a közútkezelő

Felújításra szorulna a Lőkősháza–Békéscsaba

Átolták a felelőséget

Már a kisiskolások is tudják (ha megtanítják nekik), csak az újságírók nem, hogy a közös lónak nem túrós a háta, hanem túros, azaz 'sebes', mert kétszeresen dolgoztatják. Aki nem ismeri régi szavainkat, szólásainkat, inkább ne éljen velük! Tegyük hozzá: különösen ilyen nagy betűs címben ne! (Az újságkivágat a Békés Megyei Hírlap április 11-i számából való.) (K. G.)

A jelenkor művészeinek felelőssége és feladata: őrizni az értékeket, hogy 100 év múlva is adekvánsan tudjanak beszélgetni az emberek Beethovenről. Erre ugyanúgy kell vigyázni, mint az esőerdőkre, különben elárasztja a világot a gagy.

– Húsba, létbe vágó dolog a zene – mondja Bálint. – A cél: minél pontosabb, adekvánsabb kifejezése a szerző akaratának, saját lényemen transzformálva. Nehéz cél ez, fontos hozzá az alázat.

A zongoraművész azt vallja, nagyon kell ismerni és szeretni a szerzőt. Ha az ember nem tud azonosulni a gondolataival, vesztett ügye van. A lényeges dolgok az ideák, az ember viszonya a természethez, a Jóistenhez. Az előadó feladata fürkészni a titkot, azt,

Egyszer is sok, de kétszer! Helyesen: adekvát. (B. G.)

PÉNISZ FUNNY BOY'S USA
bővült szolgáltatással
PÉNISZNÖVELŐ
MEREVEDÉSI zavarok
Tel.: ☎-4277, ☎-3838,
(06-20) ☎-5328,
(06-70) ☎-3844.
www.penisz.hu

Ha a merevedési zavar pénisznövelő? Akkor rögtön felejtsek el a telefonszámot! (B. G.)

2005. január 28., PÉNTEK

NAPLÓ - 11

Legyünk egy csapatban!
A West Hungary Nyomdai Centrum Bt. munkatársat keres **gondnoki tevékenységre**, teljes munkaidőben, állandó jelleggel.
Amennyiben felkeltettük érdeklődését, rövid szakmai kézzel írott önéletrajzát 2005. február 15-ig várjuk az alábbi címre:
West Hungary Nyomdai Centrum Bt.
8200 Veszprém, Házgyári u. 12.
Erdeklődni hétköznapokon 8 órától 16 óráig az alábbi telefonszámon lehet:
06-88/541-631

WEST HUNGARY
NYOMDAI CENTRUM

Pedig az ember azt vélné, gondnok esetében előnyösebb a hosszú kéz. Vagy ha még szakmai is, akkor elegendő a rövid? (Beküldte **Búcsú-Martonosi Gizella** olvasónk.)

MEGTAKARÍTÁS 300 Ft!
Króm edényszárító, műanyag ajjal

1599,-
1299,-

Műanyag ajjal? Ajjai! (E „gyöngyszemet” a 100 Ország reklámújságban lelte **Miklós Józsefné** olvasónk.)